

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยพระนคร

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่ให้สัมภาษณ์และตอบแบบสอบถามการวิจัยการพัฒนา
รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
ขั้นตอน การวิจัยเทคนิค EDFR จำนวน 21 ท่าน

มหาวิทยาลัยพระธรรม

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่ให้สัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม การวิจัยการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามหลักพุทธธรรม ขั้นตอน การวิจัยเทคนิค EDFR จำนวน 21 ท่าน

1. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นักวิชาการอิสระ
2. ดร.สุเทพ บุญเติม ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองบัวลำภู เขต 2
ระดับ 9
3. นายธีระวุฒิ เจริญราษฎร์ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย
เขต 1 ระดับ 9 อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
4. ดร.วรภัทร ภูเจริญ ประธานบริษัทอริยชน กรุงเทพมหานคร
5. ดร.ไพรัช สู่แสนสุข มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร
6. ดร.บรรเจิดพร รัตนพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
7. นายเพ็ญเยี่ยม พิลลา ผู้อำนวยการโรงเรียนราษฎร์สามัคคี ระดับ 9 อ.นาหว้า จ.
นครพนม
8. นายมนตรี จิมอาษา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านแพงวิทยา ระดับ 9 อ.บ้านแพง
จ.นครพนม
9. นายพิชัย เสนจันทรศิริชัย ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนบ้านไชยบุรี ระดับ 9
อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
10. นางสาวเปรมศรี นามพลแสน ผู้อำนวยการโรงเรียนสามผงวิทยาคม ระดับ 8
อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
11. นายชาคริต อ. อาภาภมร กรรมการสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
12. พระมหา ดร.ทวี สุวณะโร วิทยาลัยสงฆ์พระพุทธชินราช วัดพระศรีมหาธาตุ
อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
13. พระมหาพงษ์นครินทร์ สุจิตะวังโส วัดสุทัศน์เทพวนาราม กรุงเทพมหานคร
14. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร
15. พระมหา ดร.เสน่ห์ ญาณเมธี วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

16. ดร.พุทธจักร สิทธิ อดีตเจ้าคณะอำเภอนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

17. นายเดชา แก้วเชื่อม ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาโคโพธิ์ศรี อำเภอนาทม จังหวัด
นครพนม

18. นายบุญเต็ม บรรเทาทุกข์ อดีตข้าราชการครู ข้าราชการบำนาญ อ.นาหว้า

จ.นครพนม

19. นายศรีศักดิ์ แก้วลา อดีตผู้อำนวยการโรงเรียน ข้าราชการบำนาญ

20. พระครูสังฆรักษ์ ฐานันท์ วัดประชานิยม อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์

21. พระมหาวิฑูร กตเวที มหาบัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตการพัฒนบุรี

แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างสำหรับสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในการทำวิทยานิพนธ์
เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสำหรับสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

คำชี้แจง ขอให้ท่านได้แสดงความเห็นประกอบการสัมภาษณ์ในประเด็นต่อไปนี้

1. ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ทั้งพระวินัย พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรม พระพุทธเจ้าทรงมีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้อย่างไร

1.1 มนุษย์

1.2 การจัดองค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าและการนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบัน

1.2.1 การจัดองค์กรสงฆ์

1.2.2 การนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบัน

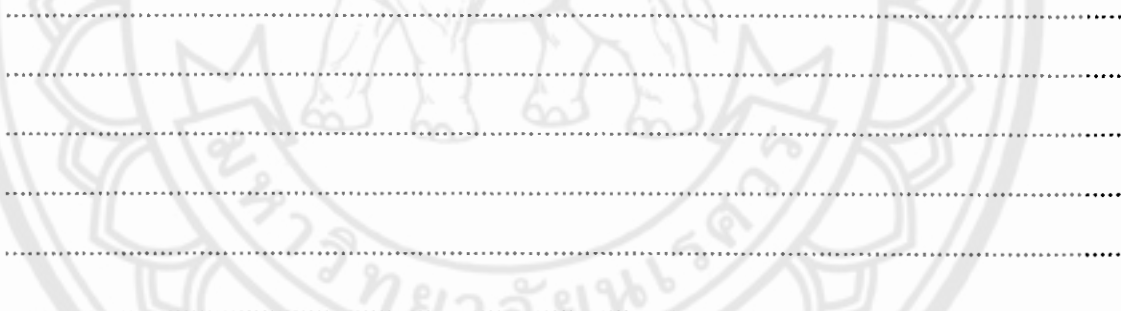
1.2.3 เป้าหมายสูงสุดของการบริหารองค์การสงฆ์ของพระพุทธองค์

1.3 หลักพุทธธรรมสำหรับการบริหารของพระพุทธองค์

1.3.1 การบริหารตนเองและครอบครัว

1.3.2 การบริหารหมู่คณะและองค์กร

1.3. 3 การบริหารอาณาจักรและประเทศราช

1.3.4 การบริหารโลก

1.4 พระพุทธเจ้าทรงใช้เทคโนโลยีในการบริหารอย่างไร

2.4 เทคนิคในการบริหารระดับต่าง ๆ

2.4.1 เทคนิคในการบริหารครอบครัวและตนเอง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.4.2 เทคนิคในการบริหารหมู่คณะและองค์กร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.4.3 เทคนิคในการบริหารอาณาจักรและประเทศราช

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.4.4 เทคนิคในการบริหารโลก

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.5 เทคนิคในการบริหารเทคโนโลยี

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่เมตตาให้ความอนุเคราะห์

ภาคผนวก ค

แบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญ รอบที่หนึ่ง วิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนา
รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ภาคผนวก ค

แบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญ รอบที่หนึ่ง วิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนา รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

นายคำพันธ์ อัครเนตร ผู้วิจัย

วัตถุประสงค์การจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อระดมความคิดเห็นจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศาสนาและการบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ ในประเทศไทย เพื่อให้ได้มาซึ่งความคิดเห็นที่สอดคล้องเกี่ยวกับ รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรมว่ามีรูปแบบและสาระสำคัญอย่างไรบ้าง และหากสอดคล้องกับหลักวิชาการแล้วอาจจะนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์แก่การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ใช้เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Future Research) โดยสัมภาษณ์ และสอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 21 ท่าน ท่านละ 2 รอบ ความร่วมมือและความกรุณาของท่านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดต่อความเที่ยงตรงของงานวิจัยนี้

ผู้วิจัยขอความกรุณาให้ผู้เชี่ยวชาญศึกษาเอกสารประกอบการตอบแบบสอบถามดังที่ได้แนบมาพร้อมนี้

ตอนที่ 1 คำชี้แจงเกี่ยวกับสาระสำคัญของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ตอนที่ 2 บทที่ 4 ของวิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม ซึ่งผู้วิจัยสังเคราะห์จากการศึกษาพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย พ.ศ.2514 ของฝ่ายเถรวาท และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 21 ท่าน แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นแบบสอบถามฉบับนี้

สำหรับตัวเลขในช่องความเห็นของแบบสอบถามฉบับนี้ มีความหมายดังนี้

- 1 คือ ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
- 2 คือ ไม่เห็นด้วย
- 3 คือ เห็นด้วย
- 4 คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของท่านเป็นอย่างสูง และขอความกรุณาให้ท่านส่งแบบสอบถามฉบับนี้กลับคืนผู้วิจัยภายในวันที่ 10 มกราคม 2550 ด้วยจักเป็นพระคุณยิ่ง

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
การบริหารตามหลักพุทธธรรม					
1. มนุษย์หรือบุคลากรมีระดับสติปัญญาแตกต่างกัน เปรียบเทียบเหมือนบัวสี่เหล่า ผู้บริหารสถานศึกษาต้อง เคารพในความต่างนี้และวางแผนบริหาร บุคลากรให้เหมาะสม					
2. มนุษย์หรือบุคลากรเป็นสัตว์ภาวะแบบกลางๆ พร้อมจะลงสู่ภพภูมิที่ต่ำหรือที่สูงขึ้นได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับการพัฒนา					
3. มนุษย์หรือบุคลากรมีลักษณะนิสัยแตกต่างกัน ตามลักษณะจริต 6 ของพระพุทธเจ้าฉะนั้น การ พัฒนา การมอบหมายงานต้องคำนึงถึงระดับ สติปัญญาและจริตของแต่ละคนอาจจะเป็นได้ มากกว่าหนึ่งจริต ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน ต้อง วิเคราะห์ผู้ร่วมงานหรือ ผู้เรียนให้ถูก แล้วหาแนวทาง พัฒนาที่เหมาะสม					
4. มนุษย์หรือบุคลากรจะต้องพัฒนาให้เจริญงอกงาม ทั้ง กาย วาจา ใจ หรือ ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ					
5. การพัฒนามนุษย์เป็นหน้าที่หนึ่งของทุกสถาบัน ทางสังคมที่ต้องร่วมมือกันปฏิบัติ					
6. ผู้บริหารหัวหน้าองค์กรทุกคนจะต้องรู้ว่าบุคลากร ในองค์กรแต่ละคนควรจะได้รับการพัฒนาด้วยวิธีใด					
7. การกระทำหรือกรรมเป็นเครื่องแบ่งระดับของ มนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์ย่อมเป็นไปตามผลการกระทำ หรือกรรมของตนเอง					

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
สังฆะหรือองค์กร					
15. พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธประสงค์ที่จะให้องค์กร สงฆ์เป็นองค์กรตัวอย่าง สถานศึกษาควรเป็นองค์กร ตัวอย่างในท้องถิ่นนั้นได้					
16. โครงสร้างองค์กรสงฆ์ยุคพุทธกาลคล้ายกับ โครงสร้างองค์กรสถานศึกษาปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง คือมีเป้าหมายที่ชัดเจน มีโครงสร้าง มีอำนาจหน้าที่ และหลักการทำงานร่วมกัน					
17. การจัดองค์กรของสถานศึกษาไม่ควรเน้นสาย บังคับบัญชาแต่ควรเป็นองค์กรที่เน้นการสร้างทีมงาน					
18. องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าที่มีอายุยืนยาวมาได้ เพราะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และมีการสร้าง วัฒนธรรมองค์กร ซึ่งสามารถปรับใช้กับสถานศึกษา ได้					
19. องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้ายึดหลักการคือ พระ ธรรมวินัยเป็นใหญ่ สถานศึกษาควียึดหลักการ ระเบียบ กฎหมายเป็นสำคัญ					
20. ควรมีการมอบอำนาจ (Empowerment) และ แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนให้กับสถานศึกษา เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้ามอบอำนาจให้คณะสงฆ์ เป็นใหญ่					
21. องค์กรสถานศึกษาควรมีลักษณะกึ่งทางการ ไม่มี ระเบียบขั้นตอนมากและยืดหยุ่นสูง					

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
22. องค์การสงฆ์ของพระพุทธเจ้ายึดหลักการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียโดยมีฆราวาสเข้าร่วมด้วยคือ อุบาสก อุบาสิกา เพื่อตรวจสอบ ถ่วงดุล ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งหมายถึงหลักการมีส่วนร่วมที่สถานศึกษาควรนำไปปรับใช้					
23. องค์การสงฆ์ของพระพุทธเจ้าไม่ได้กำหนดการสืบทอดตำแหน่งศาสนา หรือตำแหน่งอื่น แต่ทรงมอบให้พระธรรมวินัยเป็นศาสนาสงฆ์สืบไป ซึ่งหมายถึงการยึดถือหลักการสูงสุด ไม่ยึดตัวบุคคล					
24. การบริหารองค์การสงฆ์ยึดหลักธรรมาธิปไตยคือความถูกต้องตามธรรมะเป็นหลัก สถานศึกษาควรยึดหลักธรรมาภิบาลในการบริหาร					
25. องค์การสถานศึกษาควรเป็นองค์กรแบบเปิด บุคลากรในองค์กรเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน					
26. ควรมีการบริหารองค์การตามหลักอภิธานียธรรม 7 ละเว้นอคติ 4					
27. องค์การสถานศึกษาควรเป็นองค์กรแห่งการบริหารความรู้ (Knowledge Management)เช่นเดียวกับองค์การสงฆ์					

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
28. องค์การสงฆ์หรือองค์กรอื่น ๆ ควรมีระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลกัน (Check & Balance)					
ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับเรื่องสังฆะหรือองค์กร					
ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
พุทธโอโลยี					
29. ในการบริหารจัดการ การพัฒนามนุษย์ การเผยแผ่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเน้นเทคโนโลยีที่เป็นวิธีการใหม่ๆมากกว่าเทคโนโลยีที่เป็นวัตถุสถานศึกษาควรจะแสวงหาวิธีการสอนใหม่ ๆ มากกว่าการแสวงหาเทคโนโลยีใหม่ๆ					
30. เทคโนโลยีทางวัตถุที่ใช้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วในธรรมชาติ เช่นใบไม้ แม่น้ำ ภูเขา ดัฯ เป็นต้น ไม่ได้ทรงสร้างขึ้นใหม่เลย ซึ่งสถานศึกษาแต่ละแห่งควรมีส่วนปารธรรมชาติเพื่อใช้ในการพัฒนานักเรียน					
31. พระพุทธเจ้ามีการถอดรื้อกระบวนทัศน์ใหม่ (Reconstruction Paradigm) ทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ เช่น ให้นิยามคำว่าไฟใหม่ นิยามคำว่าทิศใหม่ ฯ รวมถึงกำหนดเครื่องแต่งกาย และวิถีชีวิตให้กับผู้คนในองค์กรใหม่ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับสถานศึกษาได้					

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
พุทธโฆโลยี					
32. มีการบริหารจัดการแบบใหม่ที่ดีเป็นเทคโนโลยี ได้คือ ธรรมชาติไทย ยึดความถูกต้องเหมาะสมเป็น ใหญ่					
33. การประกาศพระวินัยซึ่งเป็นระเบียบปฏิบัติของ บุคลากรแต่ละประเภทในองค์กร ถือว่าเป็นเทคโนโลยี ที่เป็นวิธีการ ที่องค์กรสถานศึกษาปัจจุบันสามารถ นำมาปรับใช้ได้					
34. มนุษย์ต้องเป็นผู้ควบคุมเทคโนโลยี นั่นคือต้อง ใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ สัมปชัญญะ ไม่ใช่ให้ เทคโนโลยีควบคุมซึ่งนำมนุษย์จนสูญเสียอิสรภาพ					
ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับพุทธโฆโลยี					
ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
เป้าหมายองค์กร					
35. เป้าหมายขององค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าคือ ปรารถนาให้มวลมหาชนพ้นทุกข์ร่มเย็น เป็นสุข มุ่ง เข้าสู่นิพพาน มีอิสรภาพ เป้าหมายของสถานศึกษา คือ ผู้เรียนเก่งและดี มีความสุข บรรลุวัตถุประสงค์ที่ กำหนดไว้ในหลักสูตร					

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล	
	1	2	3	4		
พุทธโธโลยี						
36. เป้าหมายขององค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าเน้นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน ประโยชน์สังคม ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท เป้าหมายของสถานศึกษาต้องเน้นทั้งประโยชน์ของผู้เรียน ประโยชน์ของครอบครัวชุมชนและประโยชน์ของสังคมประเทศชาติ ให้ถึงพร้อมอย่างระมัดระวัง						
37. มีการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนและประกาศให้สาธารณชนทราบ แม้ระยะเวลาจะผ่านมากกว่าสองพันหกร้อยปีก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเป้าหมาย สถานศึกษาต้องตั้งเป้าหมายให้ชัดเจน ประกาศให้สาธารณชนทราบซึ่งก็คือการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน การจัดทำเอกสารประเมินตนเอง(SAR) และการประเมินภายนอก แล้วประกาศให้สาธารณชนทราบ						
38. มีกลยุทธ์ที่ขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมายอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เช่นการกำหนดวันสำคัญในการประกาศเจตนารมณ์อย่างเหมาะสม วันเพ็ญเดือน 8 วันอาสาฬหบูชา วันเพ็ญเดือน 3 วันมาฆบูชาและประกาศก่อนปรีณิพพาน เป็นต้น สถานศึกษาควรกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมาย						

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
การบริหารตามหลักพุทธธรรม					
43. การบริหารตนเอง ควรปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่นำความสุขความเจริญมาให้ ถือเป็นมงคลสูงสุดแก่ชีวิตคือ มงคล 38 มีสติสัมปชัญญะกำกับ ยึดหลักธรรมที่นำพาชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองคือจักร 4 รู้จักแยกแยะมิตรแท้มิตรเทียม ยึดมั่นศีล 5 ธรรม 5 ทศทั้ง 6 นำชีวิตออกจากปากทางแห่งความเสื่อมคืออบายมุข ใช้ชีวิตพอเพียง เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตามหลักพหุสูต 5					
44. การบริหารครอบครัว ควรปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนคือฆราวาสธรรม 4 มีหลักธรรมอื่นประเสริฐคือพรหมวิหาร 4 มีหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือประสานจิตใจผู้คนคือสังคหวัตถุ 4 ยึดมั่นในศีล 5 ธรรม 5 จัดการทรัพย์สินที่ได้มาตามหลักโศคาทียะ 5					
45. การบริหารองค์กร ใช้พุทธธรรมหลักอริยสัจ 4 หลักปฏิจลสัมปทาในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาองค์กร ยึดมั่นในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวคือ อปริหานิยธรรม 7 หรือที่เรียกว่า Workshop รวม ถึงหลักธรรมที่ทำให้บุคลากรในองค์กรเป็นสัปบุรุษที่เทียบเคียงได้กับหลัก SWOT ในปัจจุบัน					

ภาคผนวก ง

แบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญ รอบที่สองวิทยานิพนธ์ เรื่อง
การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ภาคผนวก ง

แบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญ รอบที่สองวิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

นายคำพันธ์ อัครเนตร ผู้วิจัย

แบบสอบถามฉบับนี้ เป็นแบบสอบถามรอบที่สองของวิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม ซึ่งท่านผู้เชี่ยวชาญได้กรุณาตอบแบบสอบถามรอบที่หนึ่งแล้ว ในการตอบแบบสอบถามรอบที่สอง มีจุดมุ่งหมายสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านได้ทราบความเห็นรวมของผู้เชี่ยวชาญทั้งกลุ่ม
2. เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านได้มีโอกาสตรวจสอบคำตอบของตนเองในรอบที่หนึ่ง และหากประสงค์จะเปลี่ยนแปลงคำตอบเสียใหม่ให้สอดคล้องกับคำตอบของผู้เชี่ยวชาญทั้งกลุ่มก็กระทำได้โดยการตอบแบบสอบถามรอบที่สองนี้
3. เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญที่ยังคงยืนยันในคำตอบเดิมของตน ได้แสดงผลที่ยืนยันคำตอบเหล่านั้นเป็นรายชื่อ

ในแต่ละข้อของแบบสอบถามรอบสองนี้ ผู้วิจัยได้แสดงค่าสถิติที่ได้จากการคำนวณคำตอบของผู้เชี่ยวชาญทั้งกลุ่มในรอบที่หนึ่งไว้ โดยแสดงค่าสถิติเหล่านั้นด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

สัญลักษณ์หัวลูกศรลง (✓) แทนค่ามัธยฐาน (Median) ซึ่งหมายถึงค่าเฉลี่ยกลางของผู้เชี่ยวชาญทั้งกลุ่ม

สัญลักษณ์วงเล็บ [] แทนค่าพิสัยอินเทอร์ควอไทล์ (Interquartile Rang) ซึ่งหมายถึงช่วงความสอดคล้องของความเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

สัญลักษณ์ดอกจันสีแดง (*) แทนคำตอบของท่าน ที่ตอบในรอบที่หนึ่ง

ผู้วิจัยขอความกรุณาให้ท่านผู้เชี่ยวชาญได้ทบทวนคำตอบของท่านในรอบที่หนึ่งทั้ง 50 ข้ออีกครั้งหนึ่ง โดยตรวจดูจากเครื่องหมายดอกจันสีแดง (*) ในแบบสอบถามรอบที่สองนี้ หากท่านประสงค์จะเปลี่ยนแปลงคำตอบในข้อใด ก็ขอให้ท่านทำเครื่องหมายถูก (✓) ลงในช่องความเห็นตรงค่าความหมายที่ท่านปรารถนา

หากท่านไม่ประสงค์จะเปลี่ยนแปลงคำตอบเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งต่อไปนี้คือ

1. คำตอบของท่านสอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มอยู่แล้ว (คืออยู่ในอาณาเขตของพิสัยอินเทอร์ควอลไทล์) ท่านก็ไม่จำเป็นต้องทำเครื่องหมายใดๆ ทั้งสิ้น
2. คำตอบของท่านไม่สอดคล้องกับความเห็นของกลุ่ม(คือไม่อยู่ในอาณาเขตของพิสัยอินเทอร์ควอลไทล์) แต่ท่านยังคงยืนยันคำตอบนี้ ท่านก็ไม่จำเป็นต้องทำเครื่องหมายใดๆ ทั้งสิ้นแต่ขอความกรุณาให้ท่านเขียนเหตุผลลงในช่องเหตุผลท้ายข้อนั้นๆ ด้วยว่าเพราะเหตุใดก็จะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

สำหรับตัวเลขในช่องความเห็นของแบบสอบถามรอบนี้มีความหมายเช่นเดิมคือ

1 หมายถึง	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
2 หมายถึง	ไม่เห็นด้วย
3 หมายถึง	เห็นด้วย
4 หมายถึง	เห็นด้วยอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของท่านเป็นอย่างสูง และขอความกรุณาให้ท่านส่งแบบสอบถามฉบับนี้กลับคืนผู้วิจัยภายในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2550 ด้วยจักเป็นพระคุณยิ่ง

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
การบริหารตามหลักพุทธธรรม					
1. มนุษย์หรือบุคลากรมีระดับสติปัญญาแตกต่างกัน เปรียบเทียบแบบบัวสี่เหล่า ผู้บริหารสถานศึกษาต้อง เคารพในความต่างนี้และวางแผนบริหาร บุคลากรให้เหมาะสม			☒		
2. มนุษย์หรือบุคลากรเป็นสัตว์ภาวะแบบกลางๆ พร้อมจะลงสู่ภพภูมิที่ต่ำหรือที่สูงขึ้นได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับการพัฒนา			☒		
3. มนุษย์หรือบุคลากรมีลักษณะนิสัยแตกต่างกัน ตามลักษณะจริต 6 ของพระพุทธเจ้าฉะนั้น การ พัฒนา การมอบหมายงานต้องคำนึงถึงระดับ สติปัญญาและจริตของแต่ละคนอาจจะเป็นไปได้ มากกว่าหนึ่งจริต ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน ต้อง วิเคราะห์ผู้ร่วมงานหรือ ผู้เรียนให้ถูก แล้วหาแนวทาง พัฒนาที่เหมาะสม			☒		
4. มนุษย์หรือบุคลากรจะต้องพัฒนาให้เจริญงอกงาม ทั้งกาย วาจา ใจ หรือ ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ			☒		
5. การพัฒนามนุษย์เป็นหน้าที่หนึ่งของทุกสถาบัน ทางสังคมที่ต้องร่วมมือกันปฏิบัติ			☒		
6. ผู้บริหารหัวหน้าองค์กรทุกคนจะต้องรู้ว่าบุคลากร ในองค์กรแต่ละคนควรจะได้รับการพัฒนาวัยวิธีใด		☒			
7. การกระทำหรือกรรมเป็นเครื่องแบ่งระดับของ มนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์ย่อมเป็นไปตามผลการกระทำ หรือกรรมของตนเอง			☒		
8. มนุษย์มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ควรเลือก ปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยเหตุ เพศ ผิวพรรณ ชนชั้น วรรณะ			☒		

1

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
สังฆะหรือองค์กร					
15. พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธประสงค์ที่จะให้องค์กรสงฆ์เป็นองค์กรตัวอย่าง สถานศึกษาควรเป็นองค์กรตัวอย่างในห้องถิ่นนั้นได้			☒		
16. โครงสร้างองค์กรสงฆ์ยุคพุทธกาลคล้ายกับโครงสร้างองค์กรสถานศึกษายุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง คือมีเป้าหมายที่ชัดเจน มีโครงสร้าง มีอำนาจหน้าที่ และหลักการทำงานร่วมกัน			☒		
17. การจัดองค์กรของสถานศึกษาไม่ควรเน้นสายบังคับบัญชาแต่ควรเป็นองค์กรที่เน้นการสร้างทีมงาน			☒		
18. องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าที่มีอายุยืนยาวมาได้ เพราะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และมีการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ซึ่งสามารถปรับใช้กับสถานศึกษาได้			☒		
19. องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้ายึดหลักการคือ พระธรรมวินัยเป็นใหญ่ สถานศึกษาควรยึดหลักการระเบียบ กฎหมายเป็นสำคัญ			☒		
20. ควรมีการมอบอำนาจ (Empowerment) และแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนให้กับสถานศึกษาเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้ามอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นใหญ่			☒		
21. องค์กรสถานศึกษาควรมีลักษณะกึ่งทางการ ไม่มีระเบียบขั้นตอนมากและยืดหยุ่นสูง			☒		
22. องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้ายึดหลักการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียโดยมีฆราวาสเข้าร่วมด้วยคือ อุบาสก อุบาสิกา เพื่อตรวจสอบ ถ่วงดุล ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งหมายถึงหลักการมีส่วนร่วมที่สถานศึกษาควรนำไปปรับใช้			☒		

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
พุทธโธโลยี					
29. ในการบริหารจัดการ การพัฒนามนุษย์ การเผยแพร่ พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเน้นเทคโนโลยีที่เป็นวิธีการใหม่ๆมากกว่าเทคโนโลยีที่เป็นวัตถุ สถานศึกษาควรจะแสวงหาวิธีการสอนใหม่ ๆ มากกว่าการแสวงหาเทคโนโลยีใหม่ๆ			☒		
30. เทคโนโลยีทางวัตถุที่ใช้เป็นสิ่งที่มียูอยู่แล้วใน ธรรมชาติ เช่นใบไม้ แม่น้ำ ห้วยคา ถ้ำฯ เป็นต้น ไม่ได้ ทรงสร้างขึ้นใหม่เลย ซึ่งสถานศึกษาแต่ละแห่งควรมี สอนปารธรรมชาติเพื่อใช้ในการพัฒนานักเรียน			☒		
31. พระพุทธเจ้ามีการถอดรื้อกระบวนทัศน์ใหม่ (Reconstruction Paradigm) ทั้งด้านเนื้อหาและ รูปแบบ เช่น ให้นิยามคำว่าไฟไหม้ นิยามคำว่าทิศใหม่ รวมถึงกำหนดเครื่องแต่งกาย และวิถีชีวิตให้กับผู้คนใน องค์กรใหม่ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับสถานศึกษาได้			☒		
32. มีการบริหารจัดการแบบใหม่ที่ถือเป็นเทคโนโลยีได้ คือ ธรรมชาติปโตย ยึดความถูกต้องเหมาะสมเป็นใหญ่			☒		
33. การประกาศพระวินัยซึ่งเป็นระเบียบปฏิบัติของ บุคลากรแต่ละประเภทในองค์กร ถือเป็นเทคโนโลยีที่ เป็นวิธีการ ที่องค์กรสถานศึกษาปัจจุบันสามารถนำมา ปรับใช้ได้			☒		
34. มนุษย์ต้องเป็นผู้ควบคุมเทคโนโลยี นั่นคือต้องใช้ เทคโนโลยีอย่างมีสติ สัมปชัญญะ ไม่ใช่ให้เทคโนโลยี ควบคุมซึ่งนำมนุษย์จนสูญเสียอิสรภาพ			☒		
ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับพุทธโธโลยี					
.....					
.....					

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
เป้าหมายองค์กร					
35. เป้าหมายขององค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าคือ ปรารถนาให้มวลมหาชนพ้นทุกข์ร่มเย็น เป็นสุข มุ่งเข้าสู่ นิพพาน มีอิสรภาพ เป้าหมายของสถานศึกษาคือ ผู้เรียนเก่งและดี มีความสุข บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด ไว้ในหลักสูตร			☒		
36. เป้าหมายขององค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าเน้นทั้ง ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน ประโยชน์สังคม ให้ถึง พร้อมด้วยความไม่ประมาท เป้าหมายของสถานศึกษา ต้องเน้นทั้งประโยชน์ของผู้เรียน ประโยชน์ของครอบครัว ชุมชนและประโยชน์ของสังคมประเทศชาติ ให้ถึงพร้อม อย่างระมัดระวัง			☒		
37. มีการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนและประกาศให้ สาธารณชนทราบ แม้ระยะเวลาจะผ่านมากกว่าสองพัน หกร้อยปีก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเป้าหมาย สถานศึกษา ต้องตั้งเป้าหมายให้ชัดเจน ประกาศให้สาธารณชนทราบ ซึ่งก็คือการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน การจัดทำเอกสาร ประเมินตนเอง (SAR) และการประเมินภายนอก แล้ว ประกาศให้สาธารณชนทราบ			☒		
38. มีกลยุทธ์ที่ขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมายอย่างเป็นขั้น เป็นตอน เช่นการกำหนดวันสำคัญในการประกาศ เจตนารมณ์อย่างเหมาะสม วันเพ็ญเดือน 8 วัน อาสาฬหบูชา วันเพ็ญเดือน 3 วันมาฆบูชาและประกาศ ก่อนปรินิพพาน เป็นต้น สถานศึกษาควรกำหนดกลยุทธ์ ที่เหมาะสมในการขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมาย			☒		

ข้อความที่เสนอ	ความเห็น				เหตุผล
	1	2	3	4	
การบริหารตามหลักพุทธธรรม					
43. การบริหารตนเอง ควรปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่นำความสุขความเจริญมาให้ ถือเป็นมงคลสูงสุดแก่ชีวิตคือ มงคล 38 มีสติสัมปชัญญะกำกับ ยึดหลักธรรมที่นำพาชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองคือจักร 4 รู้จักแยกแยะมิตรแท้มิตรเทียม ยึดมั่นศีล 5 ธรรม 5 ทิศทั้ง 6 นำชีวิตออกจากปากทางแห่งความเสื่อมคืออบายมุข ใช้ชีวิตพอเพียง เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตามหลักพหุสูตร 5			☒		
44. การบริหารครอบครัว ควรปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนคือฆราวาสธรรม 4 มีหลักธรรมอันประเสริฐคือพรหมวิหาร 4 มีหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือประสานจิตใจผู้คนคือสังคหวัตถุ 4 ยึดมั่นในศีล 5 ธรรม 5 จัดการทรัพย์สินที่ได้มาตามหลักโกศาทิยะ 5			☒		
45. การบริหารองค์กร ใช้พุทธธรรมหลักอริยสัจ 4 หลักปฏิจาสัมปทาในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาองค์กร ยึดมั่นในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวคือ อปทานิยธรรม 7 หรือที่เรียกว่า Workshop รวม ถึงหลักธรรมที่ทำให้บุคลากรในองค์กรเป็นสัปบุรุษ ที่เทียบเคียงได้กับหลัก SWOT ในปัจจุบัน			☒		

[illegible]

ภาคผนวก จ

หนังสือขอความร่วมมือเก็บข้อมูลการวิจัย

มหาวิทยาลัยพระนคร

หนังสือขอความร่วมมือเก็บข้อมูลการวิจัย

• 235 •

ប្រភពព័ត៌មាន៖ អង្គការសហប្រជាជាតិ
 ទំព័រ ១២១ ទី ១២១ ទី ១២១ ទី ១២១

23 พฤศจิกายน 2549

เรื่อง รอคอยร่วมมือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

រឿង

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน...ฉบับ

วิทยาลัยอาชีวศึกษา ธีรนคร รหัสประจำตัว ๕๖๖3๐02 นิติศึกษาเอก สาขาวิชาการบริหาร
การศึกษาลงถึงระดับนิติศาสตรบัณฑิต ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามหลักพุทธธรรม" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าวิทยานิพนธ์
ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต โดยมี ว่าที่พันตรี ดน.พดล เณย์บุตร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ในการทํางานวิจัยเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากหน่วยงานของท่าน บัณฑิตวิทยาลัย จี. ๑๑ ขอความอนุเคราะห์จากท่าน โปรดอนุญาตให้ข้าพเจ้าดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในทางวิจัยซึ่งจะเห็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร หลังเป็นอย่างไรบ้างจะจะได้รับคณาจารย์และบุคลากรของมหาวิทยาลัยนเรศวร

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาไว้ตามสมควร.ครุฑฯ/

សិបសែនព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី១

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คณินิจ กุฬพัฒน์วิบูลย์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

งานบริการและรักษา

ໂທ 0-5526-1000 - ໔ ຫົງ 244 ຕຳ. 115 - 119

โทรศัพท์ 0-5526-1000 - 4 ต่อ 2344 ก.จ. ร.ร.

ภาคผนวก จ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ การสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ(Connoisseurship)
วิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษา
ชั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ภาคผนวก จ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ การสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ(Connoisseurship) วิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษา ชั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ในการประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญ(Connoisseurship) เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2550
เวลา 13.00 - 16.30 น. ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร จำนวน 10 ท่าน ดังนี้

1. ดร.พระมหาไชว์ ทสฺสณียะ สำนักธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
2. พระมหาดนัยพัชร คมภิรูปญโญ บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
3. นางภาวดี สวัสดิชูโต รองผู้อำนวยการโรงเรียนทอสี กรุงเทพมหานคร
4. นายพงษ์ศักดิ์ มุขพอกสิน กรรมการผู้จัดการบริษัท WOA
5. นายจ่านง ยาวาปี อาจารย์พิเศษราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร
6. ดร.สุรเจตน์ ไชยพันธ์พงษ์ ผู้บริหารโรงเรียนไชยพันธ์พงษ์วิทยา อ.เมือง จ.พะเยา
7. ดร.ฉนัท ธาตุทอง มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร
8. ดร.ณัฐพล ชุมวรฐายี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
9. อาจารย์รังษี สุทนต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
10. ดร.อำนาจ บัวศิริ ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนา พุทธมณฑล

ภาคผนวก ช

หนังสือเชิญประชุมสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ

ภาคผนวก ช

หนังสือเชิญประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญ

ที่ พ.ศ.บ/2550

ภาควิชาการบริหารการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ อำเภอเมือง
จังหวัดนครปฐม

9 กุมภาพันธ์ 2550

เรื่อง ประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญ

เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. เอกสารประกอบการสัมมนา 1 ชุด

ด้วยนายคำพันธ์ อัครเนตร นักศึกษาปริญญาเอกสาขาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยนครสวรรค์ จังหวัดพิจิตรโลก กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม" และจัดสัมมนาผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship) เกี่ยวกับเรื่องนี้ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2550 เวลา 13.30 - 16.00 น. ณ ห้อง 447 อาคาร 4 ชั้น 4 มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ถนนแจ้งวัฒนะ เขตบางเขน กรุงเทพฯ และได้พิจารณาแล้วท่านเป็นผู้มีประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ในเรื่องนี้ จึงขอทราบเรียนเชิญมาเข้าร่วมสัมมนาตามวัน เวลา สถานที่ดังกล่าว

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน ขอกราบขอบพระคุณล่วงหน้า
มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ว่าที่ พ.ต.ต.ดร.นพดล เจริญกิจ)

ประธานกรรมการทบทวนวิทยานิพนธ์

ภาคผนวก ข

บัญชีรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

การสัมมนาเชิงผู้เชี่ยวชาญ วิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550

ณ ห้องประชุม 447 มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ลายมือชื่อ	เวลามา	ลายมือชื่อ	เวลากลับ	หมายเหตุ
1	พ.อ.สมพรวิมล จาตุละกิจ		12.00		16.30	
2	ดร. นวาทจันทร์ชัย ดมภ์ชัย		12.00		16.45	
3					6	
4	นายพงษ์สวัสดิ์ วัฒนชัย		12.00		16.45	
5	นางสาว...		12.00		16.45	
6	ดร. สุรเดช ไชยพันธ์ชัย		12.00		16.55	Note taker
7	ดร. กรณ์ผล รามวรราชย์		12.00		17.00	
8					16.40	
9	อ. ธีรชัย กุศล					- เข้ามา 10 นาที
10	อ. ธีรชัย กุศล					- เข้ามา 10 นาที
11						
12						
13						
14						
15						

ภาคผนวก ณ

เอกสารประกอบการสัมมนาถึงผู้เชี่ยวชาญ

มหาวิทยาลัยพระนคร

ภาคผนวก ฅ

เอกสารประกอบการสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship)

ตามขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบรูปแบบเบื้องต้น

วิทยานิพนธ์ เรื่อง
การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
The Development of Buddhadhamma Administrative Model for Basic Schools

โดย
นายคำพันธ์ อัครเนตร รหัส 45030001

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผศ.ว่าที่พันตรี ดร. นพดล เจนอักษร

ประธานกรรมการ

รองศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ สายแสง

กรรมการ

รองศาสตราจารย์ ดร. บุญชม ศรีสะอาด

กรรมการ

วัตถุประสงค์ของการสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ

1. เพื่อพิจารณาองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
2. เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ
3. เพื่อปรับปรุงพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม

1. ความเป็นมาของปัญหา

มนุษย์สามารถที่จะฝึกได้และจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนพัฒนาด้วยการศึกษา ศักยภาพในการเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และความสามารถในการกระทำอย่างสร้างสรรค์นี้ ถือเป็นพรพิเศษสำหรับมนุษย์ การศึกษาที่เป็นกุศลและมีคุณลักษณะจะช่วยฝึกฝนให้มนุษย์มีความสามารถ ในห้วงมนุษย์ผู้ประเสริฐสุดคือคนที่ฝึกดีแล้ว(พระพรหมมณเฑียรธรรม, 2547 หน้า 7-8) และศักยภาพในการได้รับการฝึกฝน ได้รับการเรียนรู้ของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด เครื่องมือที่สำคัญที่สุดก็คือการศึกษานั้นเองแต่ต้องเป็นการศึกษาที่เป็นกุศลและมีคุณลักษณะ หากมนุษย์ได้รับการศึกษาที่ไม่เป็นกุศลไม่มีคุณลักษณะที่ถูกต้องแล้วก็จะเกิดความทุกข์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับสังคม ก่อให้เกิดปัญหาแก่มนุษยชาติดังที่ประสบอยู่ในปัจจุบันนี้ การศึกษาในยุคโบราณของมนุษยชาติ มุ่งพัฒนาที่ตัวคนซึ่งประกอบด้วยกายและจิตเป็นสำคัญ โดยเฉพาะทางซีกโลกตะวันออก จุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนาคนคือให้เกิดความวิมุตหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการต่างๆ ที่ถือเป็นโลกียสุข สู่วิถีความเป็นโลกุตตรสุข ระบบการศึกษาของทางตะวันออกค้นพบองค์ความรู้และวิทยาการชั้นสูงต่างๆ มากมาย แต่ถ้ามององค์ความรู้นั้นหรือวิทยการนั้นๆ ไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของสังคมที่เน้นที่ความวิมุตหลุดพ้นความเป็นโลกุตระธรรมก็จะไม่ได้รับการส่งเสริมให้ค้นคว้าพัฒนาต่อไป

เมื่อประมาณสี่ศตวรรษที่แล้วยุโรปค้นพบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แทนที่จะเอาวิทยาศาสตร์ไปสร้างปัญญากลับเอาวิทยาศาสตร์ไปสร้างอำนาจคือเทคโนโลยี เช่น เรือกลไฟ ปืนใหญ่ ด้วยเทคโนโลยีเหล่านี้ สามารถทำให้ชาวยุโรปครอบครองโลกได้ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่วโลก(ประเวศ วะสี, 2546 หน้า 60-61) ประเทศต่าง ๆ จึงปฏิรูประบอบของตนเอง โดยยึดเอาแนวคิด ระบบการเมืองการปกครอง รวมถึงระบบการศึกษาของประเทศทางยุโรปตะวันตกเป็นสำคัญ ดังนั้นสำหรับประเทศไทยในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงได้มีการปฏิรูปประเทศอย่างทั่วด้านไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง

การทหารการสาธารณสุขภูมิภาคต่างๆ รวมถึงเรื่องการศึกษาด้วย โดยได้รับเอาแนวคิด องค์ความรู้ด้านต่างๆ ของประเทศทางยุโรปตะวันตกขึ้นมา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเน้นการคิดแบบแยกส่วนแบ่งหน้าที่ทางสังคมให้แก่สถาบันสังคมอย่างชัดเจน ขณะที่ทางตะวันออกเน้นการคิดแบบองค์รวม (Holistic) การศึกษาแบบเดิมของไทยเราทุกองคาพยพของสังคมไม่ว่าจะเป็น วัด บ้าน ครอบครัว สำนักเรียน กลุ่มเพื่อน ได้ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดทำหน้าที่ทางสังคม อบรมบ่มเพาะช่วยกันถ่ายทอดจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม องค์ความรู้ต่างๆ จากคนอีกรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ให้ผู้เยาว์เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของสังคม

การศึกษาของรัฐแนวใหม่ซึ่งมีระบบโรงเรียนเป็นตัวแทนก็เข้มแข็งและแพร่กระจายไปทั่วประเทศอย่างรวดเร็ว แม้จะเป็นยุคเริ่มต้นในการจัดการศึกษาแบบใหม่ก็ได้เน้นหลักความทั่วถึงและมีประสิทธิภาพแล้ว

ระบบโรงเรียนได้กลายเป็นกลไกอันหนึ่งที่ทำหน้าที่เลือกสรรและรับรองบุคคลเพื่อบรรจุเข้าสู่ระดับชั้นของตำแหน่งต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองนี้เป็นกรอบกำหนดระบบและกระบวนการจัดการศึกษาไทยมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน ผลก็คือระบบการศึกษาของไทยสมัยใหม่ได้หลุดลอยออกไปจากพื้นฐานความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของไทยเรา (เสน่ห์ จามริก, 2532 หน้า 3) ละทิ้งเป้าหมายเดิมคือการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนากายและจิตของมนุษย์มาเป็นการจัดการศึกษาเพื่อทรัพยากรมนุษย์ ถือว่ามนุษย์เป็นปัจจัยในการผลิตต้องเพิ่มทักษะที่ได้เปรียบเพื่อศักยภาพในการแข่งขันทางธุรกิจ ปลุกฝังคุณค่าที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ละเลยไม่ได้ฝึกฝนให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่สำคัญ 4 ประการคือ ส จ ใ ป ลี แม้แต่ระดับอุดมศึกษาก็นับแต่ การฟัง(ดู)เท่านั้น ส่วนการคิด(ใจ) การอภิปรายซักถาม(ปุ) การเขียน(ลิ) ถือว่ามีน้อยมาก(อุทัย ดุลยเกษม, 2545 หน้า 27-28) เมื่อรัฐถือว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ รัฐจึงถือเป็นหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้กับประชากรของตนเองและใช้กลไกเชิงบังคับ ตราเป็นกฎหมายให้การศึกษาบางระดับเป็นการศึกษาภาคบังคับที่ประชากรทุกคนต้องเข้ารับการศึกษาและกำกับควบคุมดูแลการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษา นับแต่มีการปฏิรูปการศึกษามัยรัชกาล ที่ 5 จนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่ารัฐมีอำนาจในการจัดการศึกษาแต่เพียงผู้เดียว(State Monopoly) เป็นการจัดการศึกษาที่มีลักษณะรวมศูนย์ซึ่งจะผ่อนคลายลงเมื่อทศวรรษที่ผ่านมา(เสน่ห์ จามริก, 2545 หน้า 295) และก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมายทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ระบบการศึกษาที่แยกตัวออกมาจากศาสนธรรมอย่างเด็ดขาดเป็นผลผลิตของโลกยุคใหม่นี้เท่านั้น จุดหมายของการศึกษาในสังคมโบราณทุกแห่งจะรวมจุดหมายทางศาสนาเข้าไว้ด้วยทั้งสิ้น เพราะรัฐชาติมุ่งที่จะสร้าง

พลเมืองที่ดีมากกว่าสร้างสถาบันฯ จึงไม่แปลกที่ผู้คนและสังคมมีปัญหาด้านจริยธรรมจนเข้าสู่ระดับวิกฤต (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542 หน้า 100) จิตวิญญาณให้มีพลังสามารถควบคุมพลังทางวัตถุ ทำลายสัญชาตญาณอย่างสัตว์ทำให้มนุษย์เป็น สัตว์ประเสริฐ รักความเป็นธรรม จัดให้ลงตัวอย่างเหมาะสมระหว่าง พุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา (ภัทรพร สีริกาญจน, 2532 หน้า 147-163) พระพรหมคุณา-ภรณ์(ป.อ.ปยุตโต, 2530 หน้า 10)พระนักปราชญ์ชาวไทย ผู้นำทางความคิดทางการศึกษาของโลกที่ยูเนสโก(UNESCO) “การศึกษาเพื่อสันติภาพ”เมื่อปี พ.ศ. 2537 ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “...จะต้องเอาใจใส่ต่อปัญหาการศึกษามองปัญหาของสังคมทั้งหมดหรือทั้งโลกเพราะปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราพูดได้ว่าเกิดจากคน แล้วการศึกษามีหน้าที่ที่จะสร้างหรือพัฒนาคนให้เป็นคนดีมีคุณภาพ ถ้าคนยังมีปัญหาก็แสดงว่าการศึกษา ที่ถือเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนทำหน้าที่ได้ไม่สำเร็จผลด้วยดี ฉะนั้นการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา...” ประเวศ วะสี(2547 หน้า 7) เห็นว่า “...ถ้าเราจัดการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้งไม่เอาคนเป็นตัวตั้ง มองแบบแยกส่วนไม่มองแบบเชื่อมโยงองค์รวม คิดแบบสำเร็จรูปตายตัวมุ่งเน้นการแข่งขันมีค่านิยมชื่นชมคนเก่ง โดยไม่ปลูกฝังละเลยค่านิยมด้านจริยธรรมมนุษย์อาจต้องเคลื่อนตัวจากภูมิที่สูงกว่าคือมนุษยภูมิสู่ภูมิที่ต่ำกว่าคือสัตว์ภูมิก็ได้...”ส. ศิวลักษณ์ (2540 หน้า 45) ได้แสดงทัศนะอย่างตรงไปตรงมาว่า“...นักวิชาการของไทยได้ตกเป็นอาณานิคมทางปัญญาของฝรั่งตะวันตกยิ่งรัฐที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาได้สมทวนเอาการศึกษาแผนใหม่ตามแบบตะวันตกมากขึ้นเพียงไรพระและวัดก็ลดความสำคัญลงเพียงนั้น ปัญหาต่าง ๆ ก็จะตามมา ผู้คนจะย่อหย่อนในศีลธรรม เป็นเรื่องที่ต้องหาทางแก้ไขโดยด่วน...”นอกจากนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538 หน้า 104)ได้วิพากษ์การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของระบบการศึกษาไว้ว่า“...การศึกษาแบบเก่าอาจมีข้อบกพร่องบางอย่าง แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังศาสนธรรมแล้ว นับว่าเป็นการสอนที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ศาสนธรรมเป็นการปลูกฝังในพฤติกรรม วิธีคิด ค่านิยม ไม่ใช่การสั่งสอนข้อที่ควรรู้เป็นหมวดหมู่ อย่างที่เราพบในการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมในปัจจุบัน การปลูกฝังจะทำได้แต่โดยการแทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตเท่านั้น トラバドที่เรจำกัดการศึกษาให้อยู่แต่ในรั้วโรงเรียนการปลูกฝังศาสนธรรมก็จะไม่ค่อยประสบความสำเร็จ...”

จะเห็นได้ว่าความเห็นของทุกท่านที่นำเสนอมามองว่าการศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ไม่ใช่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รัฐเองก็พยายามอย่างเต็มที่ที่จะจัดการศึกษาให้กับผู้คนในชาติให้มีประสิทธิภาพสูงสุดมีการระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อการนี้มากพอควร รัฐในช่วงปี2539-2543 มีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาภาครัฐถึงร้อยละ 4.8 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ(GNP) ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าหลายประเทศไม่ว่าจะเป็นประเทศเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น อินเดีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์

ฮ่องกง จีน อินเดียซึ่งมีค่าใช้จ่ายดังกล่าวไม่ถึงร้อยละ 4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) จากการ ดูเหมือนว่ารัฐเองก็พยายามอย่างเต็มที่ที่จะจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง มีการนำเอาเทคนิค นวัตกรรมการบริหารการจัดการทางธุรกิจมาใช้ในการบริหารจัดการศึกษาเสมอมา ไม่ว่าจะเป็น การบริหารแบบเน้นวัตถุประสงค์ (MBO-Management By Objective) QCC (Quality Control Circle) TQM(Total Quality Management) CPM (Critical Path Method) BSC (Balance Score Card) จนถึงตรา พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และกฎหมายการศึกษาที่เกี่ยวข้องอีกหลายฉบับออกมาบังคับใช้ แต่ก็ยังไม่ได้ช่วยให้การจัดการศึกษาไทยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ได้ช่วยให้ผู้เรียนมีคุณภาพ และคุณธรรมดีขึ้นแต่ประการใด อย่างไรก็ตามในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันนักคิดทางการศึกษาของไทยได้เสนอให้นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการศึกษาโดยเน้นพุทธศึกษา พลศึกษา จริยศึกษาและหัตถศึกษา (ส.ศิวรักษ์, 2545 หน้า 18) หรือนักการศึกษาอย่าง ศาสตราจารย์ ดร.สาโรจน์ บัวศรี(อ้างใน ประเวศ วะสี, 2547 หน้า 47) ได้เสนอแนวคิดการศึกษา คือการพัฒนาชั้น 5 และเสนอหลักการสอนแบบอริยสัจ 4 พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต, 2537 หน้า 17) พระนักปราชญ์ของไทยได้รับการยอมรับทั่วโลกได้ให้ข้อคิดไว้อย่างน่าฟังว่า "...มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึกวิธีการที่เหมาะสมที่สุดสำหรับฝึกมนุษย์ก็คือหลัก พุทธศาสนา..."นอกจากนั้น ยังมีสถานศึกษาของรัฐและเอกชนได้นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการศึกษาบ้างแล้วกระทรวงศึกษาธิการ กำลังดำเนินการให้มีโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนทอสี โรงเรียนอนุบาลหุ่น้อยในกรุงเทพมหานคร ก็ได้้นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการศึกษา เช่นกันและ สังคมไทยเรามีพระพุทธศาสนาได้เจริญสถิตสถาพรมายาวนานหลายศตวรรษ เป็นรากแก้วของสังคม เคยได้ทำหน้าที่ในการอบรมบ่มเพาะพัฒนาผู้คน ให้กับสังคมมายาวนานแม้ บางช่วงเวลา จะตกต่ำแต่ก็สามารถนำพาสังคมหลุดรอดมาได้ พุทธธรรมของพระองค์มีความ หลากหลายและลุ่มลึกมาก สามารถประยุกต์ใช้นำมาเป็นเครื่องมือใน การแก้ปัญหาได้ทุก สถานการณ์ ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาในระดับเขตพื้นที่การศึกษา จึงสนใจจะศึกษาหาความรู้ ความจริงว่า พุทธธรรมหมวดใด สามารถนำมาใช้ในการบริหารจัดการ การศึกษา พัฒนาเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยได้

ปัญหาการวิจัย

1. รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม ควรจะมีลักษณะอย่างไร
2. มีหลักพุทธธรรมสำคัญอะไรบ้างที่เกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสม เป็นอย่างไร
4. รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรมการศึกษา นั้น มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด

จุดมุ่งหมายการวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
2. เพื่อศึกษาและสังเคราะห์รูปแบบบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
3. เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
4. เพื่อตรวจสอบรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อให้ได้รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม
2. ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

กรอบแนวคิดที่ได้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ภาษาไทยฉบับหลวง พ.ศ. 2514 และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแล้วสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

2.1 การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม มี 2 ประเด็นสำคัญดังนี้

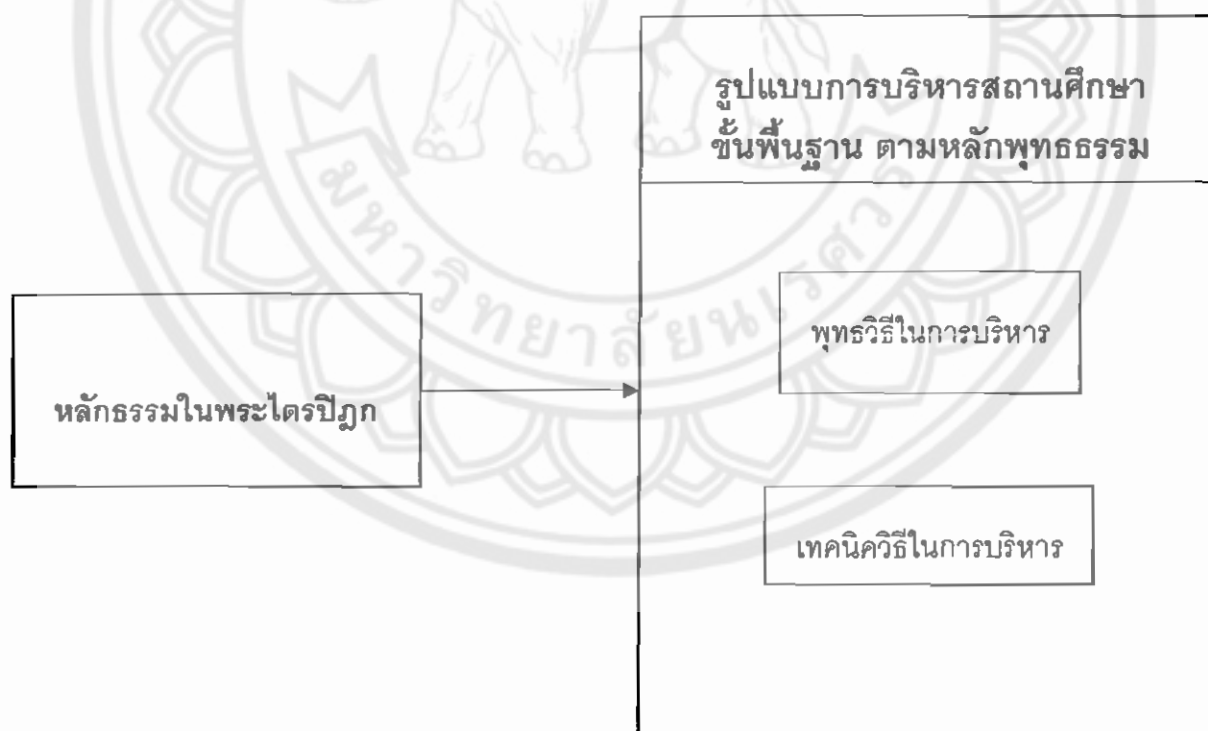
2.1.1 พุทธวิธีในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ศึกษาพระไตรปิฎก ทั้ง 3 คัมภีร์ คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎกและ อภิธัมมปิฎก แล้วสังเคราะห์หลักพุทธธรรมหมวดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบริหาร

2.1.2 เทคนิควิธีในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ศึกษากรณีปัญหาต่าง ๆ และเทคนิคการแก้ปัญหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง 3 คัมภีร์ แล้วสังเคราะห์เป็นหมวดหมู่ ดังที่ได้นำเสนอเป็นภาพประกอบข้างล่างนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 31 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้เทคนิคการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Techniques) ซึ่งใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ยกร่างรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรมด้วยการศึกษาพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทฉบับหลวงภาษาไทย พ.ศ. 2514 และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรมด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เทคนิค EDFR (Ethnographic Delphi Future Research)

ขั้นตอนที่ 3 ตรวจสอบรูปแบบด้วยเทคนิควิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้สัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship) มีขั้นตอนย่อย ดังนี้

3.1 กำหนดประเด็นสำคัญในการสัมมนา

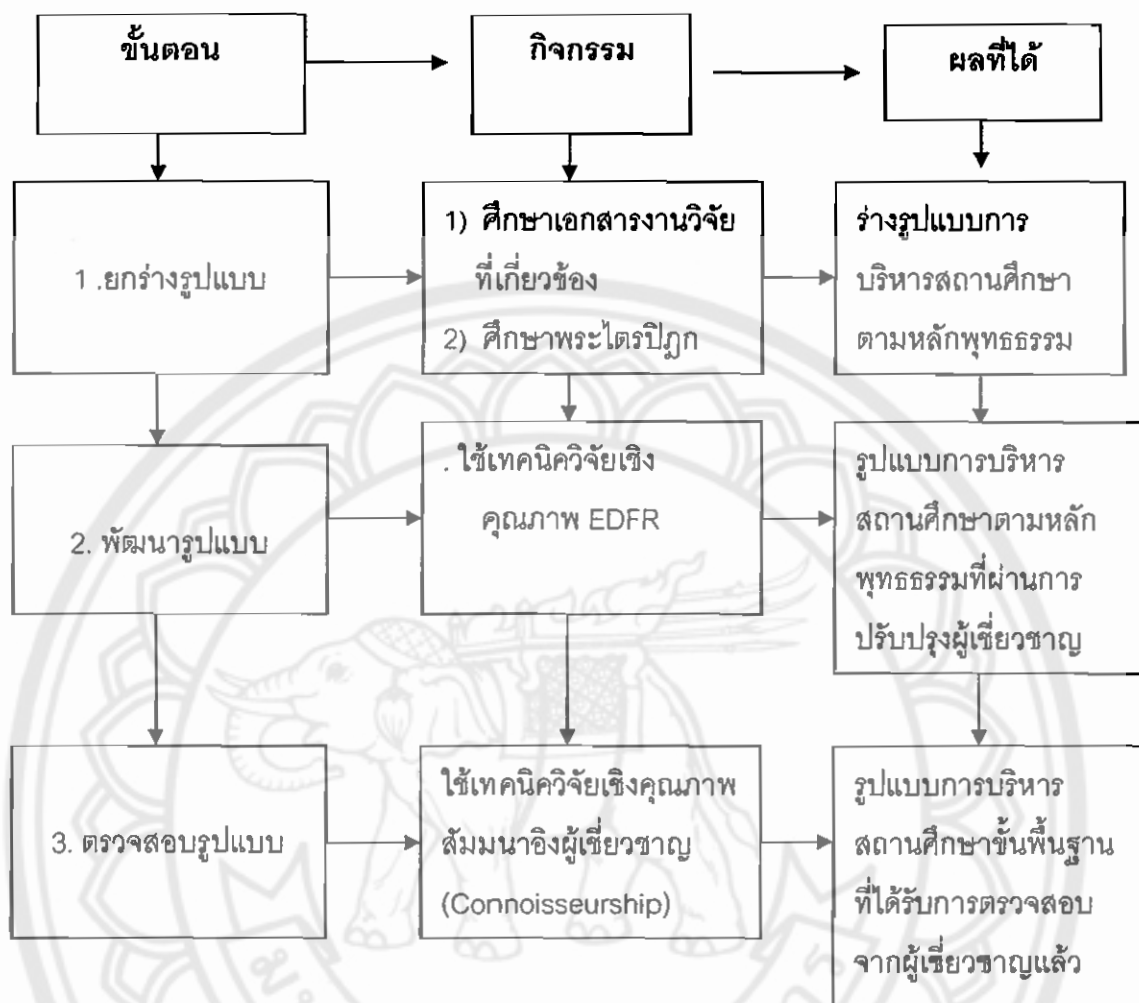
ประเด็นสำคัญนี้จะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ด้านการศึกษา ตัวแปรที่ศึกษา แล้วสร้างเป็นแนวทางดำเนินการเพื่อตอบวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนไว้ในคู่มือการสัมมนา

3.2 คัดเลือกกลุ่มผู้จะเข้าร่วมสัมมนารวมถึงผู้ดำเนินการสัมมนา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นประมาณ 9-11 คน เพราะถ้าน้อยกว่านี้ อาจจะได้แนวคิดที่หลากหลายและถ้าน้อยกว่านี้แต่ละท่านอาจมีเวลาพูดน้อย

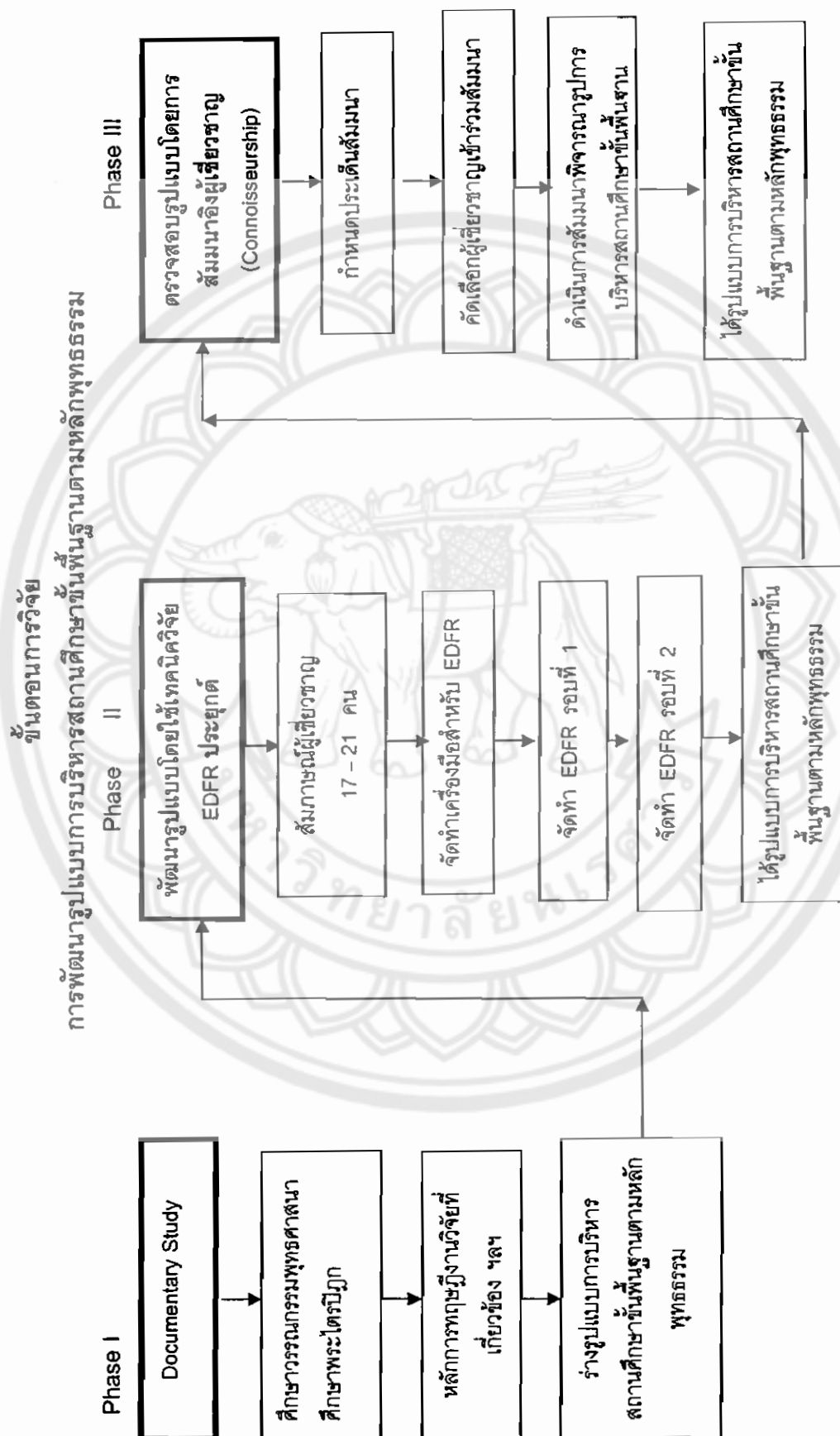
3.3 สร้างเอกสารประกอบการสัมมนา คู่มือนี้ต้องสร้างขึ้นจากจุดมุ่งหมาย และตัวแปรที่ต้องการจะศึกษา ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์การวิจัย

3.4 ดำเนินการสัมมนา ผู้ดำเนินการสัมมนาที่คัดเลือกไว้เป็นผู้ดำเนินการสัมมนาอาจเริ่มจากผู้เข้าร่วมสนทนาแนะนำตัวเอง แจ้งวัตถุประสงค์การสัมมนา ขออนุญาตดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น บันทึกเสียง บันทึกภาพ ฯ ผู้ดำเนินการดำเนินการตามคู่มือสัมมนา

3.5 ได้รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม ที่ผ่านการตรวจสอบจากการสัมมนาแล้ว ขั้นตอนต่าง ๆ ดังกล่าวได้แสดงไว้ในภาพประกอบนี้

ภาพ 32 แสดงขั้นตอนการวิจัย

ภาพ 33 แสดงขั้นตอนการวิจัย

รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานยุคปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2546 มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติ.บริหารกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในการจัดการศึกษาสิ่งสำคัญของการบริหาร ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

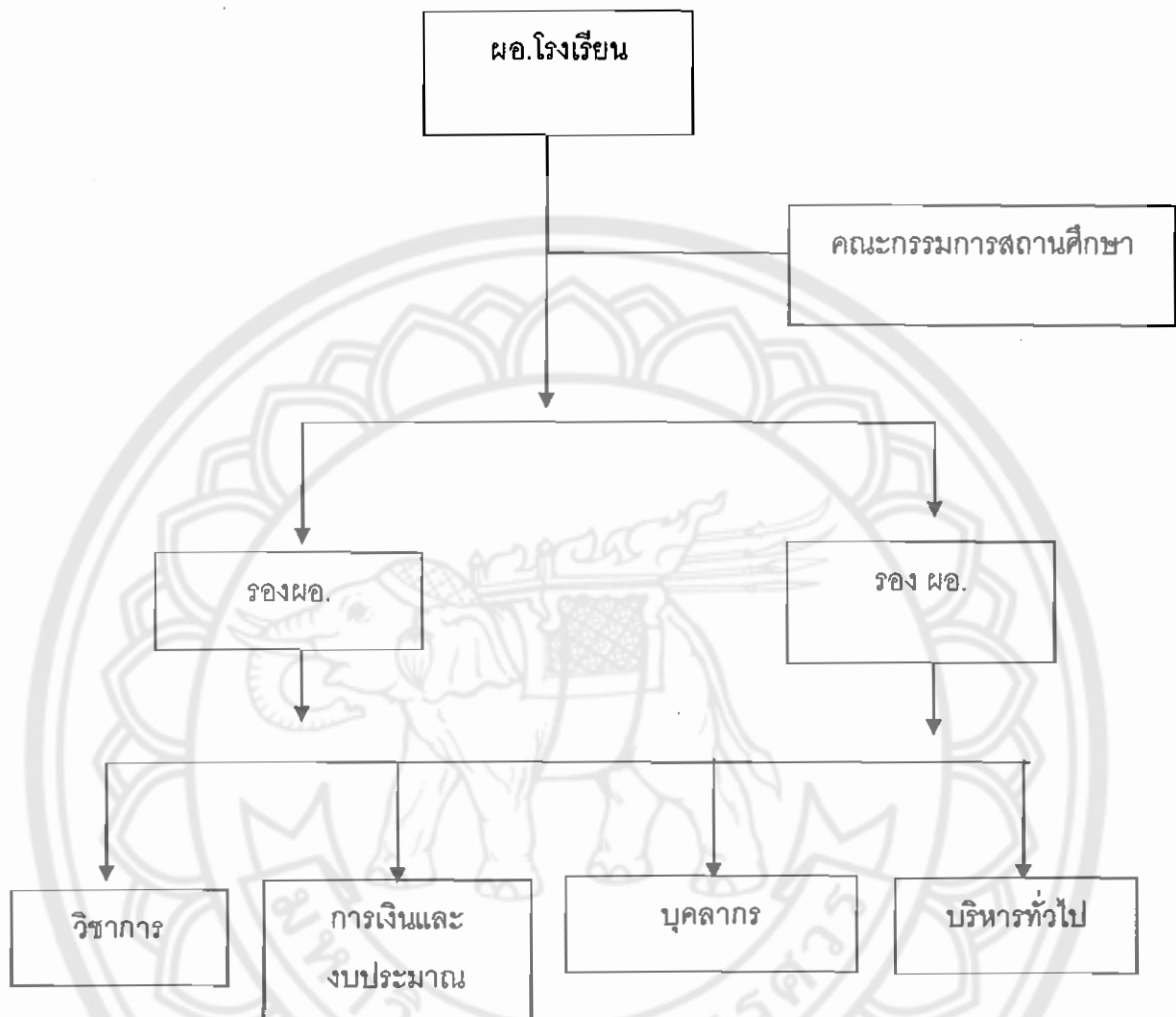
1. ระดับกระทรวง ประกอบ 5 องค์กรหลัก

- 1.1 สำนักงานปลัดกระทรวง
- 1.2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
- 1.3 สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
- 1.4 สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา
- 1.5 สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ

2. ระดับภูมิภาค

- 2.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทั่วประเทศ 175 เขต
- 2.2 ระดับสถานศึกษามีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ดังนี้
 - 2.2.1 เป็นนิติบุคคล มีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนด
 - 2.2.2 ได้รับมอบอำนาจใน 4 ด้านต่อไปนี้ โดยได้ตราเป็นกฎกระทรวง
 - 1) ด้านบริหารทั่วไป
 - 2) ด้านวิชาการ
 - 3) ด้านบุคลากร
 - 4) ด้านการเงินและงบประมาณ

2.2.3 มีคณะกรรมการสถานศึกษาจำนวน 9-15 คน ตามขนาดของโรงเรียน มีอำนาจหน้าที่คล้ายกับที่ปรึกษาของผู้บริหาร ดังภาพประกอบหน้าถัดไป

ภาพ 34 แสดงโครงสร้างการบริหารสถานศึกษา

รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจากการสังเคราะห์เอกสาร

ผู้วิจัยได้ศึกษาพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย พ.ศ. 2514 ของนิทายเถรวาท โดยศึกษา ทั้ง 3 คัมภีร์ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ได้ข้อสรุป ว่าพระพุทธเจ้า กล่าวถึงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับการบริหารไว้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. มนุษย์

พระพุทธองค์มีแนวคิดที่คนเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึกดังพุทธพจน์ว่า

ทนฺโต เสฏฺฐมฺหุ มนุสฺเสสุ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 2 หน้า 57) ในหม่อมมนุษย์ผู้ประเสริฐสุดคือ คนที่ฝึกแล้ว

วิชาจารย์สัมปณโน โสเสฏฺฐมฺหุ เทวมนุสฺส (พระไตรปิฎกเล่มที่ 16 หน้า 331) ผู้ถึงพร้อม ด้วยวิชาและจริยะ เป็นผู้ประเสริฐสุดทั้งในหม่อมมนุษย์และมวลเทวดา

ฉะนั้นมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุดซึ่ง พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพื่อสะดวกแก่การฝึกฝน พระพุทธองค์ได้ทรง แจกแจงภพภูมิต่าง ๆ ของสัตว์ทั้งหลาย โดยมนุษย์โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์มนุษย์และสัตว์อื่น ๆ ดังนั้นสำหรับมนุษย์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงเสนอแนวทางการพิจารณามนุษย์ไว้ดังนี้

1) พุทธบริษัท 4

1.1) อุบาสก 1.2) อุบาสิกา 1.3) ภิกษุ 1.4) ภิกษุณี

พระองค์ได้จัดระเบียบของผู้คนโดยใช้วินัยหรือศีลเป็นหลัก เช่น ถ้าเป็นอุบาสก อุบาสิกา ก็ถือวินัย 5 ข้อ หรือ ศีล 5 หรือศีล 8 ในโอกาสสำคัญ ถ้าเป็นสามเณรถือวินัย 10 ข้อ ถ้าเป็นภิกษุ ถือวินัย 227 ข้อ และถ้าเป็นภิกษุณีก็ถือวินัย 311 ข้อ เพราะเชื่อว่าการรักษาศีลจะทำให้ร่างกาย และจิตใจสะอาดที่สุดไม่เบียดเบียนกัน สามารถจัดระเบียบตนเองได้ในระดับปัจเจกบุคคลระดับ ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ กับวิธีที่ง่ายแก่การพัฒนาสังคมก็เกิดความสุขสงบ

2) จำแนกผู้คนออกเป็นบัว 3 เหล่า

2.1) อุดมกัตถุญญ 2.2) วิปกัตถุญญ 2.3) เนยยะ

ส่วนเหล่าที่ 4 คือ ปทปรมะ อรรถาจารย์รุ่นหลังคือพระพุทธโฆษาจารย์บัญญัติ เพิ่มเติมเข้ามาในภายหลัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในทัศนะของพระพุทธองค์ไม่มีคนที่โปรดไม่ขึ้นพัฒนา ไม่ได้ ทุกคนเป็นเวไนยสัตว์ สัตว์ที่ฝึกได้ทั้งนั้น(เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2543 หน้า 81)

3) แบ่งตามจริตมนุษย์เป็น 6 ประเภท

3.1) ราคะจริต ประพฤติหนักไปทางรักสวयรักงาม 3.2) โทสะจริต ประพฤติหนักไปทางใจร้อน หงุดหงิด 3.3) โมหะจริต ประพฤติหนักไปในทาง เซลา เหงา ซึม 3.4) ศรัทธาจริต ประพฤติหนักไปในทางซาบซึ้ง ซึ่บบานเลื่อมใสโดยง่าย 3.5) พุทธจริต ประพฤติหนักไปในทางใช้ความคิดพิจารณา 3.6) วิตกจริต พระพฤติหนักไปในทางจับจด ฟุ้งซ่าน

ซึ่งแต่ละจริตพระพุทธรองค์ทรงมีวิธีการฝึกที่แตกต่างกันไป เช่น ราคะจริต อาจต้องพิจารณาซากศพ โครงกระดูกของมนุษย์ พิจารณาอสุภะ เป็นต้น(พระไตรปิฎกเล่มที่ 29 หน้า 435)

4) กรรม 12 เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องทำความเข้าใจและนำมาปรับใช้ในองค์กรให้เกิดประโยชน์เป็นอย่างมากด้วย กรรมแบ่งออกเป็น 3 หมวดหลัก 12 กรรมย่อย ดังนี้

4.1) จำแนกตามกาลคือจำแนกตามเวลาที่ให้ผล

1) ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบัน คือ ในภพนี้ 2) อุปปัชชาเวทนิย กรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปที่จะเกิดคือภพหน้า 3) อปรายิยเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป 4) อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก

4.2) ว่าโดยกิจ คือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่

1) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด,กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด 2) อุปัตถัมมกรรม กรรมสนับสนุน,กรรมที่ช่วยซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม 3) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมมกรรมให้ทุเลา 4) อุปฆาตกรรม กรรมที่ตัดรอนฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมมกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้น เช่น เกิดในตระกูลสูง แต่อายุสั้น

4.3) ว่าโดยปากทานปริยายจำแนกตามความยกย่องหรือลำดับความแรงในการให้ผล

1) คุฏกกรรม กรรมหนักให้ผลก่อน ได้แก่ อนันตริยกรรม2) พหุลกรรม หรือ อาจิณณกรรม ให้ผลรองจากคุฏกกรรม 3) อาสันนกรรม กรรมจวนเจียนหรือกรรมใกล้ตาย ถ้าไม่มี 2 ข้อก่อนก็ให้ผลก่อน 4) กัตตตาทกรรม กรรมสักว่าทำ ทำด้วยเจตนาอ่อนไม่มีกรรมอื่นให้ผลกรรมนี้จึงได้ผล

จะเห็นได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนมาก ผู้ที่เข้าร่วมองค์กรของพระพุทธรองค์จะด้วยเหตุใดก็สุดแท้แต่จะต้องมีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามศักยภาพของผู้นั้นให้ก้าวหน้าจนบรรลุนิพพาน แม้จะทรงมีพุทธกิจมากมาย ก่อนรุ่งสางใกล้จะสว่างจะทรงเสด็จตรวจสอดสัตว์ทั้งหลาย และมีใครจะสามารถเสด็จไปโปรดได้บ้าง เช่นกรณีของคฤมาล กำลังจะก่ออนันตริยกรรม ก็จะมีเสด็จไปโปรดทันที รวมถึงกรณีอื่น ๆ ด้วย

2. สังฆะหรือสงฆ์หรือการรวมหมู่

สังฆหรือการรวมหมู่ ซึ่งนักวิชาการบริหารสมัยปัจจุบันเรียกว่าการจัดองค์กร (Organization) องค์กรสงฆ์ของพระพุทธองค์เน้นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์กรในปัจจุบันมีลักษณะคล้ายกับองค์กรสงฆ์ในยุคพุทธกาลหลายประเด็นดังนี้

2.1 ประธานสงฆ์คือพระพุทธองค์ซึ่งมีภาวะผู้นำสูงยิ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธบริษัท ทรงวางรากฐานการจัดตั้งองค์สงฆ์ อย่างเป็นระบบ ทรงงานหนักตลอดพระชนม์ชีพและเมื่อปรินิพพานแล้วก็ไม่ได้มีการแต่งตั้งสาวกองค์ใดเป็นประธานสงฆ์สืบต่อมาแต่มอบให้พระธรรมวินัยที่ได้ทรงแสดงแล้วเป็นศาสดาแทนดังพุทธพจน์ที่ตรัสในวันมหาปรินิพพานว่า..."ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยเหล่านั้นจะเป็นศาสดาแห่งพวกเธอ โดยการล่วงไปแห่งเรา..." (พระไตรปิฎกเล่มที่ 13 หน้า 320) ซึ่งนับว่าแตกต่างจากศาสนาอื่นมาก และเป็นปัจจัยอันสำคัญที่ทำให้องค์กรสงฆ์ของพุทธศาสนามั่นคงยืนยาวมาเกือบ 2600 ปี

2.2 พระอานนท์ทรงทำหน้าที่เป็นพุทธอุปฐากคล้ายกับเลขานุการขององค์กรยุคปัจจุบัน ซึ่งที่ประชุมสงฆ์เป็นผู้เลือกให้ ก็ทำหน้าที่ได้อย่างดีเยี่ยม

2.3 โครงสร้างองค์กรสงฆ์ มีการแบ่งงานกันตามลักษณะเฉพาะ

1) ภิกษุผู้ทำหน้าที่แจกอาหาร 2) ภิกษุผู้รักษาคลังสงฆ์ 3) เสนาสนะ คหาปถ ภิกษุผู้แจกที่อยู่อาศัย

2.4 มีอัครสาวกฝ่ายซ้าย คือพระโมคคัลลานะ ผู้เลิศในทางมฤตยิทธิ และอัครสาวกฝ่ายขวาคือพระสารีบุตร ผู้เลิศในทางปัญญา นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงยกย่องอุบาสก อุบาสิกา และสาวกผู้เป็นเลิศ หรือเอตทัคคะ ด้านต่าง ๆ มากมาย และท่านเหล่านั้นก็กำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

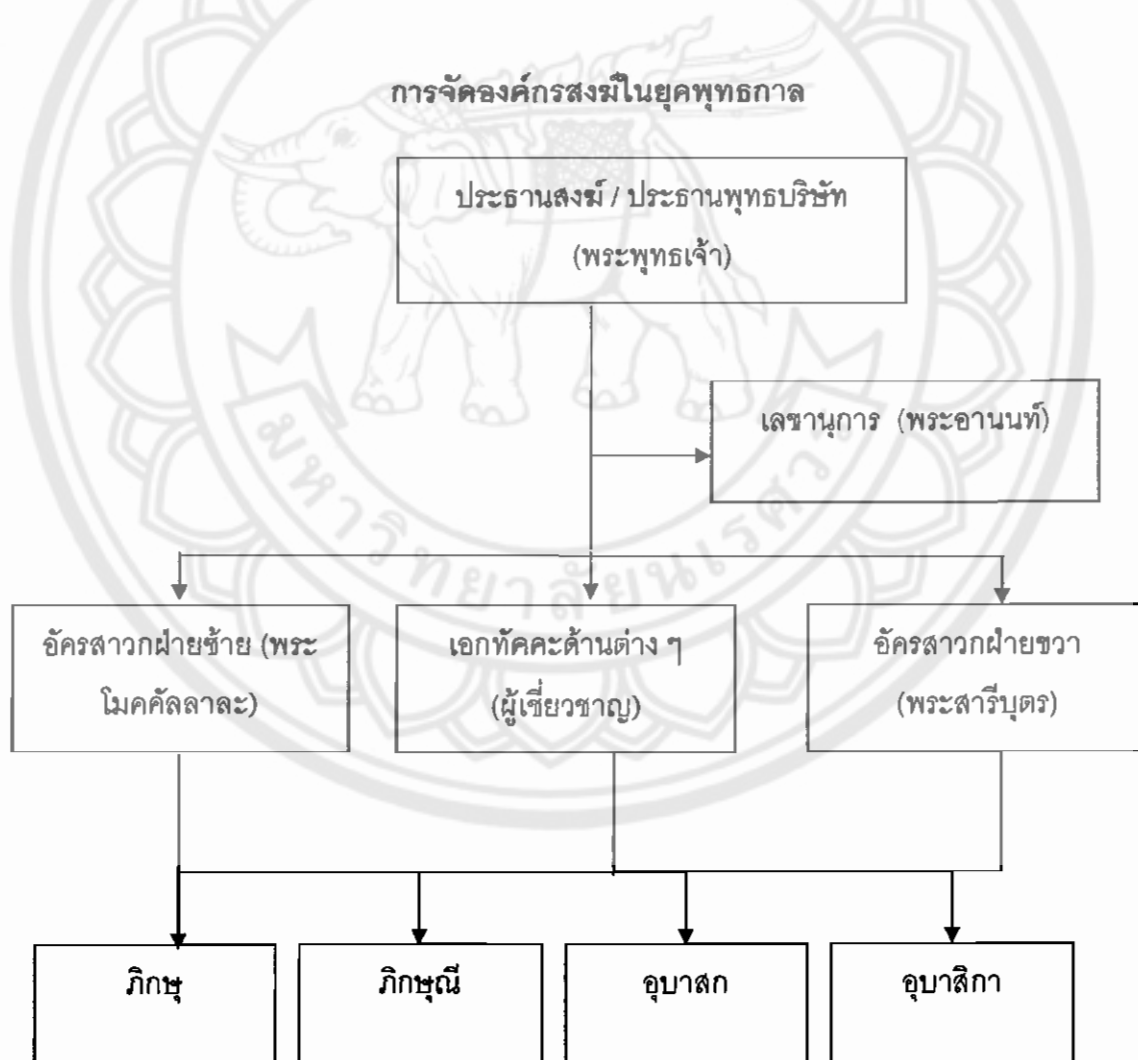
2.5 ผู้เชี่ยวชาญ ในองค์กรสงฆ์ของพระพุทธองค์ มีผู้เชี่ยวชาญหรือเอตทัคคะด้านต่าง ๆ ที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์และสังคมยุคนั้น หลายคน หลายองค์ ทั้งที่เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ต่างก็เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนา

2.6 มอบให้คณะสงฆ์เป็นใหญ่ ในกิจที่สำคัญของสงฆ์ซึ่งก็คือการมอบอำนาจนั่นเอง เช่น การสวดปาฏิโมกข์ การสวดกฐิน การสวดสมมุติต่าง ๆ ต้องมีภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปจึงจะทำได้ ส่วนการ ปวารณา คือการบอกอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันภิกษุตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไปจึงจะทำได้ ส่วนการอุปสมบทจำนวนพระภิกษุผู้ทำสังฆกรรมให้ยึดหลักสภาพพื้นที่ นิคามชนบทหรือมัธยมเป็นสำคัญ และเมื่อมีการมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์แล้ว ก็ไม่ได้ทรงยุ่งเกี่ยวขึ้นนำแต่ประการใด วางพระองค์ประหนึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ธรรมดารูปหนึ่ง

2.7 ในการเผยแพร่สืบทอดพุทธศาสนาก็มีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน ฝ่ายคัมภีร์รับผิดชอบด้านปริยัติ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ รับผิดชอบการฝึกอบรมด้านจิตใจ นอกจากนั้นยังเน้นเรื่องความรู้ความประพฤติซึ่งก็คือ วิชาและจารณะ ความสามารถ ความเสมอภาคและความมั่นคงให้เกิดขึ้นในองค์กรของสงฆ์และของพุทธบริษัทด้วย

2.8 มีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดทั้งในองค์กรสงฆ์และระหว่างองค์กรสงฆ์กับพุทธบริษัทหรือกับองค์กรอื่น ๆ ของฝ่ายอาณาจักร

2.9 ยึดหลักประชาธิปไตยในการบริหารงานโดยยึดมติเอกฉันท์ในทุกสังฆกรรม เพื่อให้เกิดภาพที่ชัดเจน โครงสร้างองค์กรสงฆ์ ในสมัยพุทธองค์ ดังปรากฏในภาพประกอบหน้าถัดไป

ภาพ 35 แสดงการจัดองค์กรสงฆ์ในยุคพุทธกาล

3. การบริหารจัดการ

การบริหารคณะสงฆ์ในยุคพุทธกาล ไม่สลับซับซ้อนเพราะยังเป็นองค์กรขนาดเล็กอยู่ในช่วงก่อร่างสร้างตัว สาวกส่วนใหญ่ก็เป็นพระอรหันต์ ในยุคนั้นพระวินัยมีประมาณ 150 ข้อต่อมาเมื่อองค์กรมีขนาดใหญ่ขึ้น มีอิทธิพลมากขึ้นจึงมีการบัญญัติวินัยมากถึง 227 ข้อสำหรับพระภิกษุ และ 311 ข้อสำหรับภิกษุณี และเมื่อศาสนจักรต้องมีปฏิสัมพันธ์กับอาณาจักร พระพุทธองค์จึงได้แจกแจงพุทธธรรมส่วนที่เป็นโลกียธรรมสำหรับให้ชนทุกระดับชั้นถือปฏิบัติ จัดการตนเอง จัดการครอบครัว จัดการหมู่คณะ องค์กร จัดการชุมชน สังคม ราชอาณาจักร ประเทศราชในเขตขอบขันฑะสีมา และรวมถึงจัดการโลกด้วย ดังนี้

3.1 การบริหารจัดการตนเอง – มงคล 38 – ทิศ 6 – ศील 5 – ธรรม 5

3.2 การบริหารจัดการครอบครัว – ฆราวาสธรรม 4 – พรหมวิหาร 4 – สังคหวัตถุ 4 – มิตรแท้ 4

3.3 ระดับสังฆะหรือองค์กร – วัตรบท 7 – สังคหวัตถุ 4 – อปรีหานิยธรรม 7 (ปัจจุบันเรียกว่า Workshop) สัมปยุตธรรม 7 (ปัจจุบันตรงกับหลัก SWOT) – อริยสัจ 4 – ปฏิจจสมุปบาท 12 เป็นต้น

3.4 การบริหารจัดการอาณาจักรหรือประเทศชาติ – ทศพิธราชธรรม 10 – ราชสังคหวัตถุ 4 – ลิจจวชิรปริหานิยธรรม 7 – ปฏิจจสมุปบาท 12 – อิทัปปัจจยตา – อริยสัจ 4

3.5 การบริหารจัดการประเทศราช – จักติวรรตติวัตร 12

3.6 การบริหารจัดการโลก – ธรรมโลกบาล คือธรรมคัมภีร์ของโลก หิริและโอตตัปปะ จะเห็นได้ว่าหลักธรรมของพระพุทธองค์ มีความหลากหลายลุ่มลึกสามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานการณ์ กับองค์กรทุกระดับ ที่สำคัญผู้บริหารต้องวิเคราะห์คนในองค์กรออกมามีจิตอย่างไร เป็นบัวเหล่าไหน ออกแบบองค์กรให้ถูก และประยุกต์หลักพุทธธรรมให้เข้ากับคน องค์กรและสถานการณ์ แล้ว องค์กรนั้นก็จะเป็นการประกอบภารกิจจนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4. เป้าหมายขององค์กร

นับแต่พระองค์ทรงตรัสรู้เมื่อวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 ได้ใช้เวลาทบทวนวางแผนงานอยู่ถึง 7 สัปดาห์ ว่าจะทรงดำเนินการอย่างไรต่อไป ในที่สุดก็ได้ตัดสินใจแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ ทั้ง 5 ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เมื่อขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 หลังวันตรัสรู้ 2 เดือน ซึ่งก็คือวันอาสาฬหบูชาในปัจจุบัน ธรรมที่ทรงแสดงคือธรรมจักรกัปปวัตตสูตร นับเป็นการประกาศเจตนารมณ์ ครั้งแรกของพุทธศาสนา องค์กรสงฆ์ก็เริ่มก่อตัวขึ้น โดยมีสมาชิกเพียง 6 องค์ คือ

พระพุทธองค์และปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือการนำพุทธบริษัทให้พ้นทุกข์ ก้าวเข้าสู่พระนิพพานเพราะถือว่าพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง (พระไตรปิฎก เล่มที่ 42 หน้า 361) โดยธัมมจักรกัปปวัตตนสูตรซึ่งก็คืออริยสัจ 4 เป็นทางสายตรงสายกลางมุ่งเข้าสู่พระนิพพาน เมื่อทุกองค์เข้าใจเป้าหมายสูงสุดขององค์กรแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงมอบหมายภารกิจดังนี้...”..

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้พวกเราก็อันแล้วจากบ่วง ... พวกเราจึงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเราจึงอย่าได้ไปรวมกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ ความบริบูรณ์ บริสุทธิ ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม...” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 6 หน้า 72) และทุกองค์ก็ประกอบภารกิจที่ได้รับมอบหมายอย่าเข้มแข็งจนบรรลุเป้าหมายขององค์กร จากวันเพ็ญเดือน 8 จนถึงวันเพ็ญเดือน 3 ปีถัดมา ระยะเวลาประมาณ 6 เดือน องค์กรสงฆ์ก็มีสมาชิกซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์จำนวนถึง 1,250 รูป และได้เดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกันโดยมาไม่ได้นัดหมาย แต่ละองค์ล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา พระพุทธเจ้าเห็นเป็นโอกาสดีจึงได้แสดงธรรม “โอวาทปาฏิโมกข์” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 หน้า 57 และเล่มที่ 25 หน้า 39) คือละเว้นความชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใสเสมอ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนาและถือเป็นการประกาศเจตนารมณ์ครั้งที่ 2 ของพระพุทธองค์ นอกจากนั้นก่อนที่จะปรินิพพานยังได้ประกาศเจตนารมณ์ครั้งสุดท้ายเป็นปัจฉิมโอวาทว่า “ภิกษุทั้งหลายเราขอเตือนเธอเป็นครั้งสุดท้ายว่าสังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอจงยัง ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านและให้ถึงพร้อม(สมบูรณ์)ด้วยความไม่ประมาท เกิดนี้เป็นพระวาจาครั้งสุดท้ายของพระศาสดา...” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 13 หน้า 322) จะเห็นได้ว่าพระองค์ได้ทรงประกาศเป้าหมายขององค์กรที่ชัดเจนคือ กำจัดทุกข์ สร้างสุข มุ่งสู่นิพพาน และตลอดระยะเวลา 45 พรรษาของพระองค์ก็ได้ดำเนินการจนบรรลุเป้าหมาย มีการตอกย้ำเป้าหมายขององค์กรครั้งสำคัญๆ ถึง 3 ครั้งคือ

ครั้งที่ 1 เมื่อวันเพ็ญเดือน 8 ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี โดยประกาศธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร และมีปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เป็นผู้รับฟัง ถือเป็นการปฐมเทศนา จนถึงวัน “อาสาฬหบูชา”

ครั้งที่ 2 เมื่อวันเพ็ญเดือน 3 ได้ประกาศโอวาทปาฏิโมกข์ มีพระอรหันต์เข้าร่วมรับฟังถึง 1,250 รูป แต่ละองค์ล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา จนถึงวันมาฆบูชาในปัจจุบัน

ครั้งที่ 3 ก่อนจะปรินิพพานเล็กน้อย ทรงเตือนให้พระภิกษุทั้งหลายถึงเรื่องสังฆารไม่เที่ยงอย่าได้ตั้งตนอยู่ด้วยความไม่ประมาท

5. พุทธโธโลยี

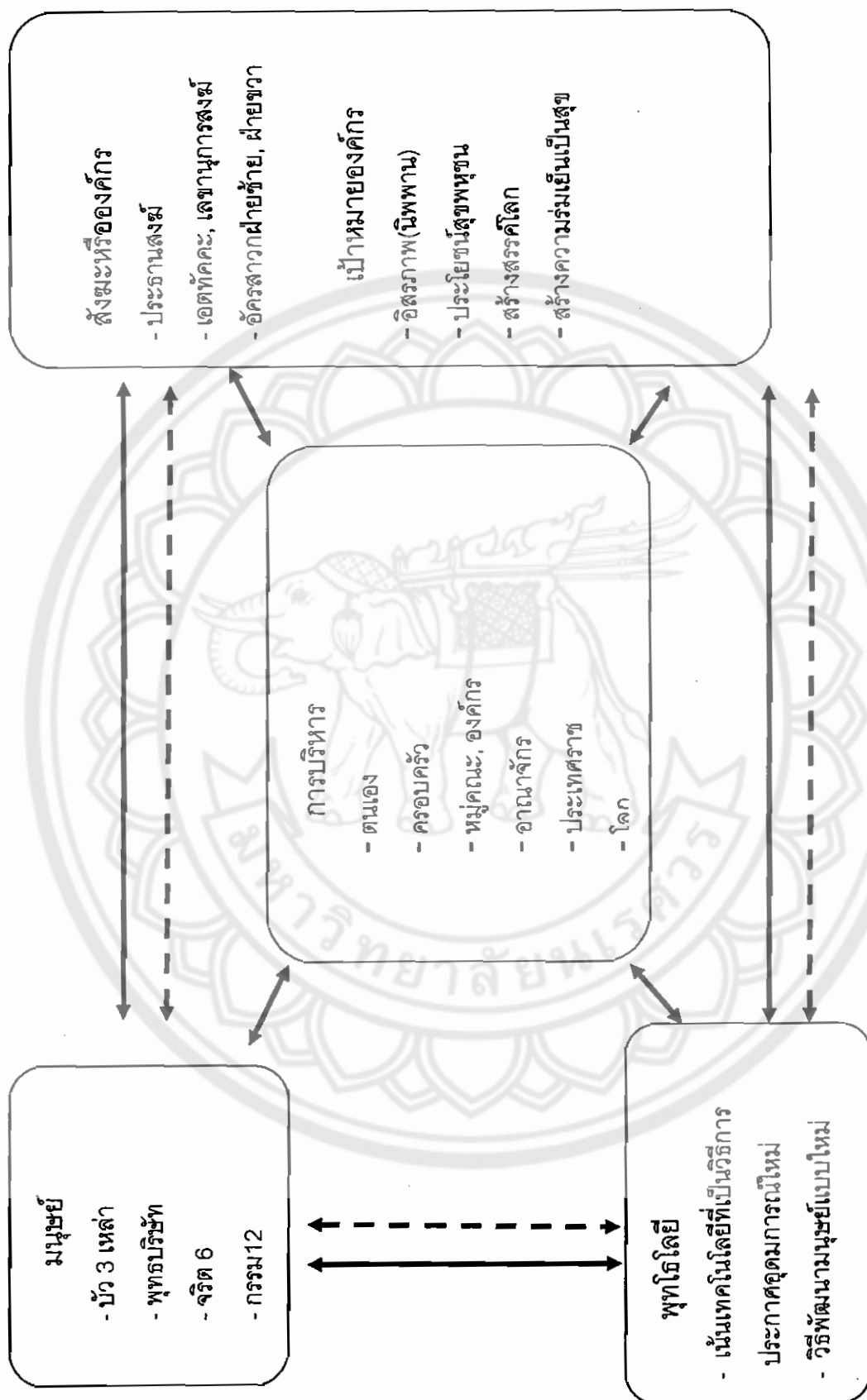
หมายถึงเทคโนโลยีที่ใช้ในการบริหารองค์สงฆ์ของพระพุทธองค์ ตลอด 45 พรรษาแห่งการก่อตั้งพุทธศาสนา พระองค์ไม่ทรงเน้นการประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่เป็นวัตถุแต่ทรงคิดค้นวิธีการใหม่ๆ ในการเผยแผ่พุทธศาสนา ประกาศอุดมการณ์ นำเสนอบรรณทัศน์ใหม่ให้กับสังคม อาศัยสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นป่าที่สงัด คูหาถ้ำตามภูเขา ต้นไม้ที่ร่มครึ้ม แม่น้ำสายสำคัญๆ ของอินเดีย หรือแม้แต่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ล้วนเป็นกัลยาณมิตรที่สำคัญทั้งสิ้น โดยสรุปเทคโนโลยี ที่สำคัญที่พระพุทธองค์ทรงใช้มีดังนี้

5.1 เน้นเทคโนโลยีที่เป็นวิธีการ –เปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์(Paradigm shift)ของสังคม เช่น หลักความเสมอภาคของมนุษยชาติ “คนจะดีจะชั่วอยู่ที่การกระทำหาอยู่ที่ชาติกำเนิดไม่” เพื่อหักล้างความคิดเรื่องวรรณะของศาสนาพราหมณ์ –ประกาศหลักศีล 5 ธรรม 5 สำหรับอุบาสก อุบาสิกาและข้อวัตรปฏิบัติอื่นๆ สำหรับภิกษุ ภิกษุณี เป็นต้น

5.2 ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ-ป่าอันเงียบสงัด-ภูเขา-แม่น้ำ สรรพสัตว์ทั้งหลาย

5.3 เทคโนโลยีที่เป็นวัตถุที่เห็นได้บ้าง เช่นการออกแบบเครื่องแต่งกาย การแต่งกายของสมาชิกองค์กร บางหมู่เหล่า เช่นสามเณร ภิกษุ ภิกษุณี รวมถึงของใช้ที่จำเป็นที่เรียกว่า อัฐบริวาร 8 ซึ่งเครื่องแต่งกายดังกล่าวกลายเป็นสัญลักษณ์ขององค์กรและสื่อถึงเป้าหมายขององค์กรได้เป็นอย่างดี

จากการสังเคราะห์เอกสารสามารถนำมาสร้างเป็นภาพประกอบได้ดังปรากฏในหน้าถัดไป

รูปแบบการบริหารสถานศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

ผู้วิจัยได้ขอแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญ 21 คน ดังนี้และสัมภาษณ์ได้ทั้งสิ้น 21 คน ดังนี้

1. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นักวิชาการอิสระ
2. ดร.สุเทพ บุญเดิม ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานองบัวลำภู เขต 2

ระดับ 9

3. นายธีระวุฒิ เจริญราษฎร์ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานองคาย เขต 1 ระดับ 9 อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

4. ดร.วรภัทร ภูเจริญ ประธานบริษัทอริยชน กรุงเทพมหานคร
5. ดร.ไพรัช สู่แสนสุข มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร
6. ดร.บรรเจิดพร รัตนพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
7. นายเพ็ญเยี่ยม พิลาก ผู้อำนวยการโรงเรียนราษฎร์สามัคคี ระดับ 9 อ.นาหว้า

จ.นครพนม

8. นายมนตรี จิมอาษา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านแพงวิทยา ระดับ 9 อ.บ้านแพง

จ.นครพนม

9. นายพิชัย เสนจันทร์ดีไชย ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนบ้านไชยบุรี ระดับ 9

อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

10. นางสาวเปรมศรี นามพลแสน ผู้อำนวยการโรงเรียนสามผงวิทยาคม ระดับ 8

อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

11. นายชาคริต อ. อาภากมล กรรมการสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

12. พระมหา ดร.ทวี ฐานะโร วิทยาลัยสงฆ์พระพุทธชินราช วัดพระศรีมหาธาตุ

อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

13. พระมหาพงษ์นครินทร์ อุตตะวังโส วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

14. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

15. พระมหา ดร.เสนห์ ญาณเมธี วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

16. ดร.พุทธจักร สิทธิ อดีตเจ้าคณะอำเภอนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

17. นายเดชา แก้วเชื่อม ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาโคโพธิ์ศรี อำเภอนาทม

จังหวัดนครพนม

18. นายบุญเต็ม บรรเทาทุกข์ อดีตข้าราชการครู ข้าราชการบำนาญ อ.นาหว้า

จ.นครพนม

19. นายศรีศักดิ์ แก้วลา อดีตผู้อำนวยการโรงเรียน ข้าราชการบำนาญ

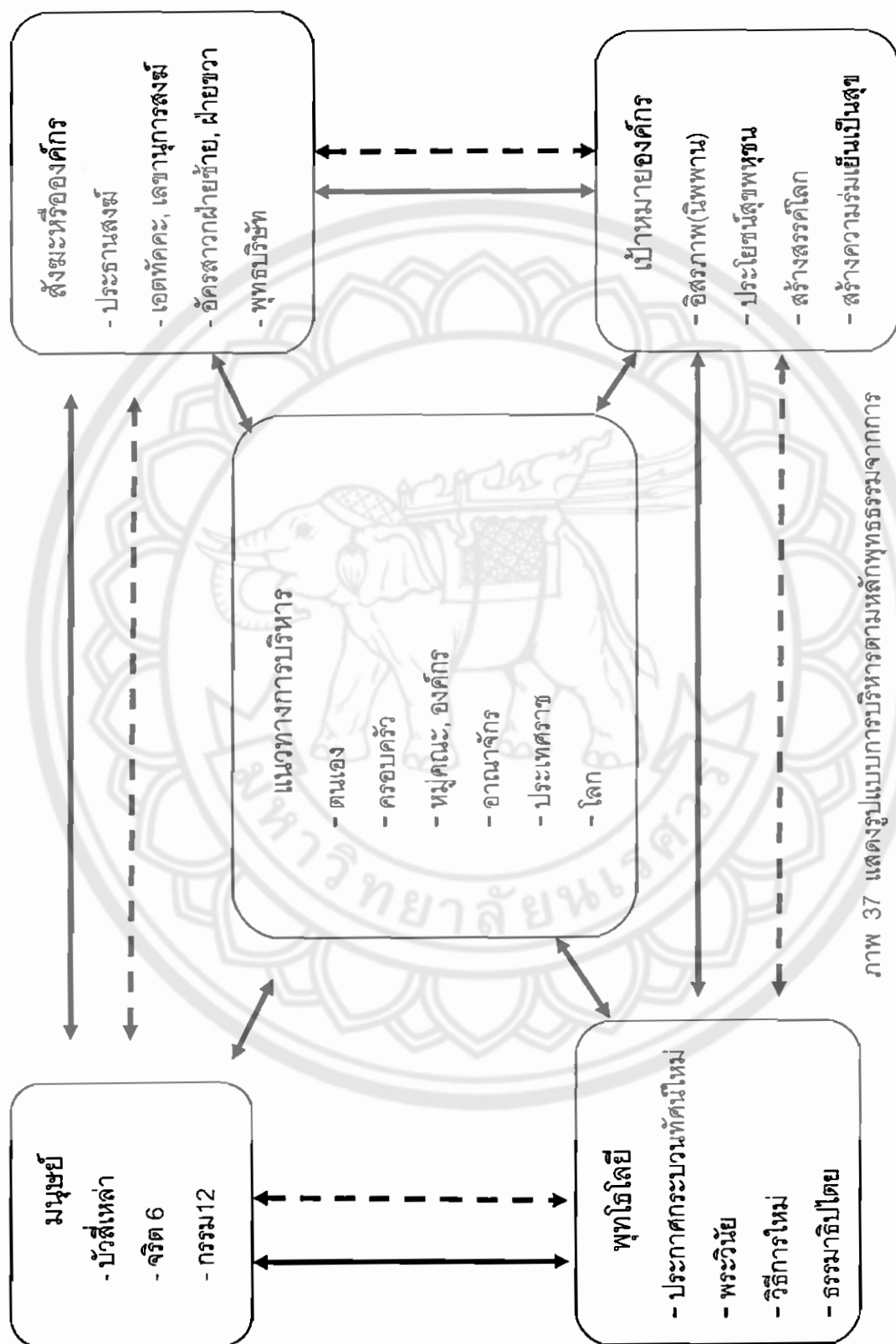
20. พระครูสังฆรักษ์ ฐานันท์ วัดประชานิยม อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์

21. พระมหาวิฑูรย์ กตเวที มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตการพัฒนบุรี

ผู้เชี่ยวชาญที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นควรให้ปรับรูปแบบดังแผนภาพที่ปรากฏในหน้า

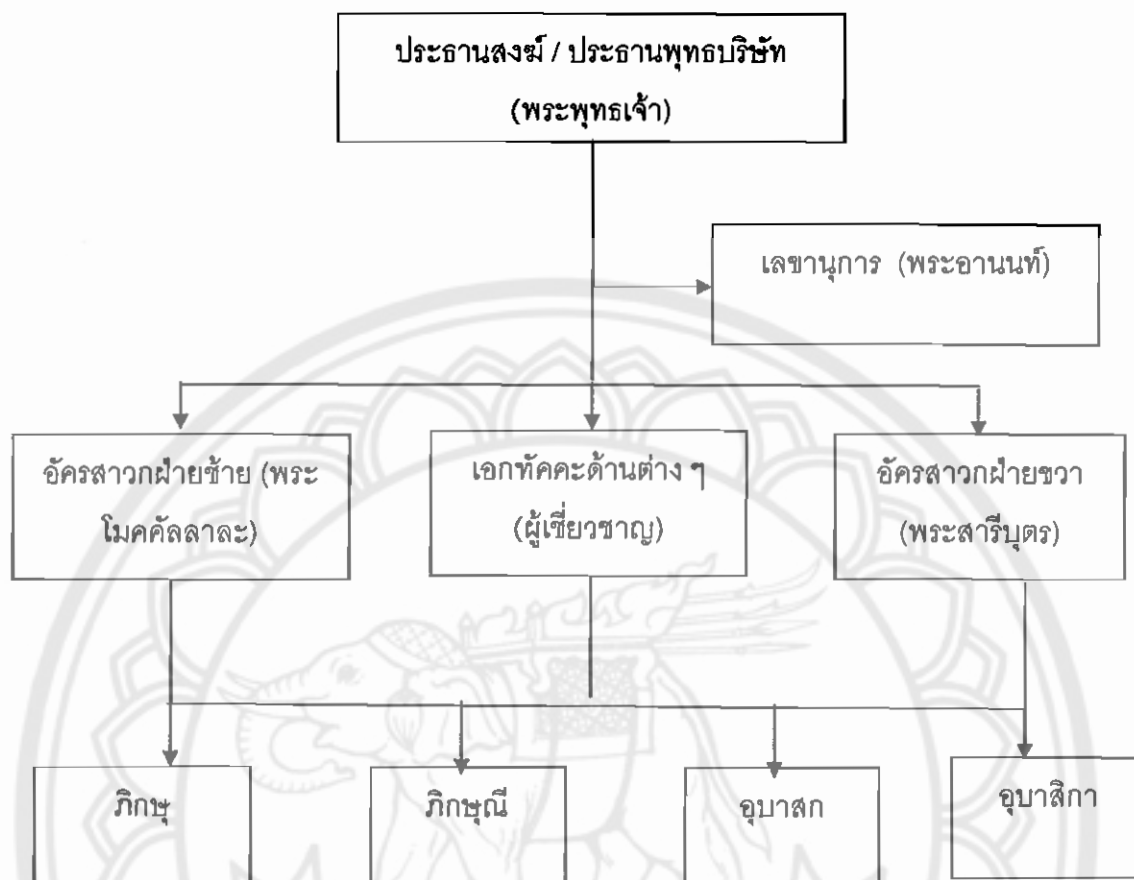
ถัดไป

ภาพ 37 แสดงรูปแบบการบริหารตามหลักพุทธธรรมจากการ

สัมภาษณผู้เชี่ยวชาญ

ภาพ 38 แสดงการจัดโครงสร้างองค์กรสงฆ์ในยุคพุทธกาล

จากนั้นผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญมาสร้างเป็นกระพวงคำถาม เป็นแบบสอบถาม 4 ตัวเลือก โดยมีค่าสัญลักษณ์คือ

- 1 แทน ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
- 2 แทน ไม่เห็นด้วย
- 3 แทน เห็นด้วย
- 4 แทน เห็นด้วยอย่างยิ่ง

โดยได้จัดทำ เดลไฟล์ ถึงสองรอบ ผู้เชี่ยวชาญจึงมีมติเป็นเอกฉันท์ ดังข้อความที่ปรากฏในตารางหน้าถัดไป

เปรียบเทียบความเห็นของผู้เชี่ยวชาญจากการสัมภาษณ์โดยเรียงตามมัยฐานจากมากไปหาน้อยและจากการเข้าร่วมประชุมสัมมนา เกี่ยวกับรูปแบบการบริหารสถานศึกษา
ขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
1. มนุษย์หรือบุคลากรในสถานศึกษา 1.1 การกระทำหรือกรรมเป็นเครื่องแบ่ง ระดับของมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์ย่อมเป็นไปตาม ผลการกระทำหรือกรรมของตนเอง	1. <u>มนุษย์หรือบุคลากร</u> 1.1.....
1.2 มนุษย์หรือบุคลากรมีระดับสติปัญญา แตกต่างกันเปรียบเหมือนบัวสี่เหล่า ผู้บริหาร สถานศึกษาต้องเคารพในความแตกต่างนี้และ วางแผนบริหารบุคลากรให้เหมาะสม	1.2.....
1.3 บุคลากรควรจะมีการปฏิบัติธรรม อย่างน้อย ปีละ 1 ครั้ง	1.3.....
1.4. มนุษย์หรือบุคลากรจะต้องพัฒนาให้ เจริญงอกงามทั้ง กาย วาจา ใจ หรือ(ทั้งปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ)	1.4.....
1.5. มนุษย์หรือบุคลากรทุกคนเป็นบุคคล แห่งการเรียนรู้ ฉะนั้นจะต้องจัดกระบวนการ เรียนการสอนโดยยึดหลักไตรสิกขา	1.5.....
1.6. มนุษย์หรือบุคลากรเป็น(สัตว์ภาวะ) แบบกลางๆ หรือจะลงสู่ภพภูมิที่ต่ำหรือที่ สูงขึ้นได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับการพัฒนา	1.6.....

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
1.7 มนุษย์หรือบุคลากรมีลักษณะนิสัย แตกต่างกันตามลักษณะจิต 6 ของ พระพุทธเจ้าฉะนั้น การพัฒนา การมอบหมาย งานต้องคำนึงถึงระดับสติปัญญาและจิตของ แต่ละคนอาจจะเป็นไปได้มากกว่าหนึ่งจิต ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน ต้องวิเคราะห์ ผู้ร่วมงานหรือ ผู้เรียนให้ถูก แล้วหาแนวทาง พัฒนาที่เหมาะสม	1.7.....
1.8 สถานศึกษาต้องมีการบริหารงาน บุคคลโดยยึดหลักคุณธรรม ปราศจาก อคติ 4	1.8.....
1.9 มนุษย์มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ควร เลือกปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยเหตุ เพศ ผิวพรรณ ชนชั้น วรรณะ	1.9.....
1.10 การพัฒนามนุษย์เป็นหน้าที่หนึ่งของ ทุกสถาบันทางสังคมที่ต้องร่วมมือกันปฏิบัติ	1.10.....
1.11 ควรมีการบำรุงรักษาบุคลากรที่มี คุณภาพและคุณธรรมให้อยู่กับองค์กรนานที่สุด เท่าที่จะทำได้	1.11.....
1.12. มนุษย์หรือบุคลากรควรได้รับการ พัฒนาหลายรูปแบบ ทั้งพัฒนาเป็นรายบุคคล และหมู่คณะ	1.12.....
1.13 กระบวนการบริหาร กระบวนการเรียน การสอนควรเน้นบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร	1.13.....

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
1.14. ผู้บริหารหัวหน้าองค์กรทุกคนจะต้อง รู้ว่าบุคลากรในองค์กรแต่ละคนควรจะได้รับ การพัฒนาด้วยวิธีใด	1.14.....
<u>2 สังคมหรือองค์กร</u> 2.1 องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าไม่ได้ กำหนดการสืบทอดตำแหน่งศาสดา หรือ ตำแหน่งอื่น แต่ทรงมอบให้พระธรรมวินัยเป็น ศาสดาสงฆ์สืบไป ซึ่งหมายถึงการยึดถือ หลักการสูงสุด ไม่ยึดตัวบุคคล	<u>2. สังคมหรือองค์กร</u> 2.1.....
2.2 การบริหารองค์กรสงฆ์ยึดหลัก ธรรมาธิปไตยคือความถูกต้องตามธรรมะเป็น หลัก สถานศึกษาควรยึดหลักธรรมาภิบาลใน การบริหาร	2.2.....
2.3 องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้ายึด หลักการคือ พระธรรมวินัยเป็นใหญ่ สถานศึกษาควรยึดหลักการ ระเบียบ กฎหมาย เป็นสำคัญ	2.3.....
2.4 ควรมีการบริหารองค์กรตามหลัก อธิปไตยธรรม 7 ละเว้นอคติ 4	2.4.....
2.5 องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้าที่มีอายุ ยืนยาวมาได้เพราะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และมีการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ซึ่งสามารถ ปรับใช้กับสถานศึกษาได้	2.5.....

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
2.6 องค์การสถานศึกษาควรเป็นองค์กร แห่งการบริหารความรู้ (Knowledge Management)เช่นเดียวกับ องค์กรสงฆ์	2.6.....
2.7 องค์การสงฆ์ของพระพุทธเจ้ายึด หลักการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียโดยมี สมรवासเข้าร่วมด้วยคือ อุบาสก อุบาสิกา เพื่อ ตรวจสอบ ถ่วงดุล ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและ กัน ซึ่งหมายถึงหลักการมีส่วนร่วมที่ สถานศึกษาควรนำไปปรับใช้	2.7.....
2.8 องค์การสถานศึกษาควรเป็นองค์กร แบบเปิด บุคลากรในองค์กรเป็นกัลยาณมิตรซึ่ง กันและกัน	2.8.....
2.9 พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธประสงค์ที่จะ ให้องค์กรสงฆ์เป็นองค์กรตัวอย่างสถานศึกษา ควรเป็นองค์กรตัวอย่างในท้องถิ่นนั้นได้	2.9.....
2.10 การจัดองค์กรของสถานศึกษาไม่ ควรเน้นสายบังคับบัญชาแต่ควรเป็นองค์กรที่ เน้นการสร้างทีมงาน	2.10.....
2.11 องค์การสงฆ์หรือองค์กรอื่น ๆ ควรมี ระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลกัน (Check & Balance)	2.11.....

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
2.12 ควรมีการมอบอำนาจ (Empowerment) และแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนให้กับสถานศึกษาเช่นเดียวกับ พระพุทธเจ้ามอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นใหญ่	2.12.....
2.13 โครงสร้างองค์กรสงฆ์ยุคพุทธกาล คล้ายกับโครงสร้างองค์กรสถานศึกษายุค ปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง คือมีเป้าหมายที่ชัดเจน มี โครงสร้าง มีอำนาจหน้าที่ และหลักการทำงาน ร่วมกัน	2.13.....
2.14 องค์กรสถานศึกษาควรมีลักษณะ กึ่งทางการ ไม่มีระเบียบขั้นตอนมากและ ยืดหยุ่นสูง	2.14.....
<u>3. พุทธโรโลยี</u> 3.1 . มีการบริหารจัดการแบบใหม่ที่ดี เป็นเทคโนโลยีได้คือ ธรรมาธิปไตย ยึดความถูกต้องเหมาะสมเป็นใหญ่	<u>3. พุทธโรโลยี</u> 3.1.....
3.2 . มนุษย์ต้องเป็นผู้ควบคุม เทคโนโลยี นั่นคือต้องใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ สัมปชัญญะ ไม่ใช่ให้เทคโนโลยีควบคุมชี้นำ มนุษย์จนสูญเสียอิสรภาพ	3.2.....
3.3 เทคโนโลยีทางวัตถุที่ใช้เป็นสิ่งที่มียุ่ แล้วในธรรมชาติ เช่นใบไม้ แม่น้ำ ห้วยคา ถ้ำฯ เป็นต้น ไม่ได้ทรงสร้างขึ้นมาใหม่เลย ซึ่ง สถานศึกษาแต่ละแห่งควรมีสวนป่า ธรรมชาติเพื่อใช้ในการพัฒนานักเรียน	3.3.....

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
3.4 . พระพุทธเจ้ามีการถอดรื้อ กระบวนทัศน์ใหม่ (Reconstruction Paradigm) ทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ เช่น ให้นิยามคำว่าไฟใหม่ นิยามคำว่าทิศใหม่ ฯ รวมถึงกำหนดเครื่องแต่งกาย และวิถีชีวิตให้กับ ผู้คนในองค์กรใหม่ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับ สถานศึกษาได้	3.4.....
3.5 ในการบริหารจัดการ การพัฒนา มนุษย์ การเผยแผ่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรง เน้นเทคโนโลยีที่เป็นวิธีการใหม่ๆมากกว่า เทคโนโลยีที่เป็นวัตถุ สถานศึกษาควรจะ แสวงหาวิธีการสอนใหม่ ๆ มากกว่าการ แสวงหาเทคโนโลยีใหม่ๆ	3.5.....
3.6 การประกาศพระวินัยซึ่งเป็น ระเบียบปฏิบัติของบุคลากรแต่ละประเภทใน องค์กร ถือเป็นเทคโนโลยีที่เป็นวิธีการ ที่องค์กร สถานศึกษาปัจจุบันสามารถนำมาปรับใช้ได้	3.6.....
<u>4.เป้าหมายขององค์กร</u> 4.1 องค์กรทางการศึกษาควรจะมีการ ตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนและประกาศให้ สาธารณชนทราบ	<u>4. เป้าหมายขององค์กร</u> 4.1.....
4.2 เป้าหมายขององค์กรสงฆ์ของ พระพุทธเจ้าเน้นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน ประโยชน์สังคม ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ ประมาท เป้าหมายของสถานศึกษาต้องเน้นทั้ง ประโยชน์ของผู้เรียน ประโยชน์ของครอบครัว ชุมชนและประโยชน์ของสังคมประเทศชาติ ให้ ถึงพร้อมอย่างระมัดระวัง	4.2.....

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
4.3 เป้าหมายขององค์กรสงฆ์ของ พระพุทธเจ้าคือปรารถนาให้มวลมหาชนพ้น ทุกข์ร้อนเย็น เป็นสุข มุ่งเข้าสู่นิพพาน มีอิสรภาพ เป้าหมายของสถานศึกษาคือ ผู้เรียนเก่งและดี มีความสุข บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ใน หลักสูตร	4.3.....
4.4 มีการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนและ ประกาศให้สาธารณชนทราบ แม้ระยะเวลาจะ ผ่านมากกว่าสองพันห้าร้อยปีก็ไม่เคย เปลี่ยนแปลงเป้าหมาย สถานศึกษาต้อง ตั้งเป้าหมายให้ชัดเจน ประกาศให้สาธารณชน ทราบซึ่งก็คือการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน การ จัดทำเอกสารประเมินตนเอง (SAR) และการ ประเมินภายนอก แล้วประกาศให้สาธารณชน ทราบ	4.4.....
4.5 มีกลยุทธ์ที่ขับเคลื่อนองค์กรสู่ เป้าหมายอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เช่นการ กำหนดวันสำคัญในการประกาศเจตนารมณ์ อย่างเหมาะสม วันเพ็ญเดือน 8 วัน อาสาฬหบูชา วันเพ็ญเดือน 3 วันมาฆบูชาและ ประกาศก่อนจะปรีณิพพาน เป็นต้น สถานศึกษาควรกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมใน การขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมาย	4.5.....

[illegible]

ผู้ให้สัมภาษณ์	ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา
5.2 การบริหารครอบครัว ควรปฏิบัติ ตามหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนคือธรรมาวาส ธรรม 4 มีหลักธรรมอันประเสริฐคือพรหมวิหาร 4 มีหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือ ประสานจิตใจผู้คนคือสังคหวัตถุ 4 ยึดมั่นในศีล 5 ธรรม 5 จัดการทรัพย์ที่ได้มาตามหลักโภคาที ยะ 5	5.2.....
5.3 . การบริหารองค์กร ใช้พุทธธรรม หลักอริยสัจ 4 หลักปฏิจลสัมปทาในการ พัฒนาหรือแก้ปัญหาองค์กร ยึดมั่นใน หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวคือ อปริหานิยธรรม 7 หรือที่เรียกว่า Workshop รวมถึงหลักธรรมที่ทำให้บุคลากรในองค์กรเป็น สัตตบุรุษ ที่เทียบเคียงได้กับหลัก SWOT ใน ปัจจุบัน	5.3.....
5.4 การบริหารประเทศชาติหรืออาณา นิคม ผู้บริหารทุกระดับยึดมั่นในหลักคุณธรรม ของผู้ปกครอง คือทศพิธราชธรรม ฟังถือหลัก ธรรมาธิปไตย นำหลักราชสังคหวัตถุ 4 อปริ หานิยธรรม 7 อริยสัจ 4 ปฏิจลสัมปทา 12 ราชจักรวรรดิวัตร 12 และ ธรรมที่คุ้มครองโลก คือหิริ โอตตัปปะ มาปรับใช้ในการบริหารจัดการ	5.4.....
6. เทคนิคการบริหารของพระพุทธเจ้า 6.1 ด้านมนุษย์ ที่สำคัญที่สุดคือ ด้าน จิตใจ การพัฒนาจิตใจ	6. เทคนิคการบริหารของพระพุทธเจ้า 6.1.....

ภาคผนวก ญ

ผลการวิเคราะห์คำมัธยฐานและค่าพิสัยอินเทอร์ควอไทล์จากการสอบถาม
ความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 19 ท่าน รอบที่ 1

ภาคผนวก ก

ผลการวิเคราะห์ค่ามัธยฐานและค่าพิสัยอินเทอร์ควอไทล์จากการสอบถามความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 19 ท่าน รอบที่ 1

ผลการประเมิน	ข้อที่ 1	ข้อที่ 2	ข้อที่ 3	ข้อที่ 4	ข้อที่ 5	ข้อที่ 6	ข้อที่ 7	ข้อที่ 8	ข้อที่ 9	ข้อที่ 10	ข้อที่ 11	ข้อที่ 12	ข้อที่ 13	ข้อที่ 14	ข้อที่ 15	ข้อที่ 16	ข้อที่ 17	ข้อที่ 18	ข้อที่ 19
ข้อที่ 1	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ข้อที่ 2	3	3	4	4	4	3	4	4	4	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4
ข้อที่ 3	3	4	4	3	4	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4
ข้อที่ 4	3	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ข้อที่ 5	3	4	2	4	4	3	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4
ข้อที่ 6	3	4	3	3	4	3	4	4	4	4	3	4	1	3	3	4	4	4	4
ข้อที่ 7	3	4	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ข้อที่ 8	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	2	3	4	4	3	3	4
ข้อที่ 9	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	1	3	3	4	4	4	4
ข้อที่ 10	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3	4	2	3	4	4	4	4	3

ผลการประเมิน	การดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์										การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ										การดำเนินงานตามแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต									
	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย	ข้อมูลปัจจุบัน	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย	ข้อมูลปัจจุบัน	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	เป้าประสงค์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย	ข้อมูลปัจจุบัน	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	ข้อมูลเปรียบเทียบ	
งานพัฒนากองทุน	ตัวบ่งชี้ที่ 21	3	2	3	4	4	4	4	4	4	2	3	4	4	4	4	4	4	4	4	1	2	3	4	4	4	4	4	3	
	ตัวบ่งชี้ที่ 22	3	4	2	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	
	ตัวบ่งชี้ที่ 23	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
	ตัวบ่งชี้ที่ 24	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	
	ตัวบ่งชี้ที่ 25	3	4	3	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	1	3	4	4	4	4	4	4	3	
	ตัวบ่งชี้ที่ 26	4	4	2	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	1	3	4	4	4	4	4	4	4	
ตัวบ่งชี้ที่ 27	2	4	1	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	4	4	4	4	4	3		
ตัวบ่งชี้ที่ 28	4	4	2	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	2	3	3	4	4	4	4	3	3		
ตัวบ่งชี้ที่ 29	3	3	3	3	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	2	4	2	4	4	4	4	3	3		
ตัวบ่งชี้ที่ 30	3	3	2	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	4	4	4	4	4	3		

ผลการประเมิน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
ของผู้ทรงคุณวุฒิ																														
ตัวบ่งชี้ที่ 31	4	4	2	2	4	4	3	4	4	4	3	4	2	3	3	4	4	4	4	1	4	4	4	3	3	3	3	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 32	4	2	3	3	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 33	3	2	4	3	4	4	3	4	4	4	3	4	3	3	3	4	4	4	4	1	4	4	4	3	3	3	3	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 34	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 35	4	3	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	2	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 36	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	2	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 37	4	3	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 38	4	4	3	4	4	4	3	3	4	4	3	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 39	4	4	3	3	4	4	3	4	4	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	3	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 40	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	3	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	2	4	4	4	4	2

ผลกาารประเมิน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
ของผูทรงคุณวุฒิ	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
ตัวบ่งชี้ที่ 41	4	4	1	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3	4	3	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 42	3	4	3	3	4	4	4	3	4	3	4	4	4	3	1	3	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 43	3	4	4	2	4	4	4	4	4	3	4	4	3	3	1	4	2	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 44	4	2	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 45	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	3	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 46	4	4	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 47	2	2	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3	4	4	3	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 48	3	4	4	3	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	3	3	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 49	1	4	1	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3	2	3	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 50	2	2	2	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	3	2	3	3	4	4	4

ตัวบ่งชี้	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยฐาน (Mnd)	Q ₂	Q ₁	IQR (Q ₃ -Q ₁)
1	3.91	4.20	3.61	0.59
2	3.82	4.16	3.45	0.71
3	3.82	4.16	3.45	0.71
4	3.87	4.18	3.55	0.63
5	3.71	4.10	3.13	0.98
6	3.35	3.91	2.88	1.03
7	3.94	4.22	3.66	0.56
8	3.77	4.13	3.25	0.88
9	3.87	4.18	3.55	0.63
10	3.64	4.07	3.04	1.03
11	3.71	4.10	3.05	1.05
12	3.82	4.16	3.44	0.72
13	3.91	4.20	3.61	0.59

ตัวบ่งชี้	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยมศึกษา (Mnd)	Q ₁	Q ₃	IQR (Q ₃ -Q ₁)
14	2.81	3.74	5.04	1.47
15	3.55	4.03	5.09	1.06
16	3.31	3.91	5.12	1.19
17	3.55	4.03	5.03	1.00
18	3.77	4.16	5.19	0.95
19	3.82	4.16	5.44	0.72
20	3.33	3.91	5.01	1.10
21	3.19	3.92	5.09	1.23
22	3.71	4.16	5.13	0.98
23	3.97	4.24	5.14	0.53
24	3.91	4.20	5.01	0.59
25	3.64	4.07	5.04	1.03
26	3.77	4.13	5.19	0.95

ตัวอย่าง	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยฐาน (Mnd)	Q ₁	Q ₃	IQR (Q ₃ -Q ₁)
27	3.71	2.10	3.05	1.05
28	3.44	3.97	2.84	1.13
29	3.33	6.91	2.81	1.10
30	3.64	4.07	3.04	1.03
31	3.42	3.97	2.69	1.35
32	3.77	4.13	3.25	0.88
33	3.33	6.91	2.81	1.10
34	3.77	4.13	3.29	0.84
35	3.82	4.16	3.44	0.72
36	3.87	4.16	3.55	0.63
37	3.82	4.16	3.45	0.71
38	3.64	4.07	3.09	0.97
39	3.64	4.07	3.09	0.97

ตัวแปร	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยฐาน (Mnd)	Q ₁	Q ₃	IQR (Q ₃ -Q ₁)
40	3.64	4.07	3.04	1.03
41	3.87	4.18	3.55	0.63
42	3.64	4.07	3.04	1.03
43	3.77	4.13	3.08	1.05
44	3.94	4.22	3.66	0.56
45	3.94	4.22	3.66	0.56
46	3.94	4.22	3.66	0.56
47	3.77	4.13	3.10	0.95
48	3.77	4.13	3.20	0.84
49	3.71	4.10	2.94	1.17
50	3.42	3.97	2.63	1.35

ภาคผนวก ก

ผลการวิเคราะห์ค่ามัธยฐานและค่าพิสัยอินเทอร์ควอไทล์จากการสอบถาม
ความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 19 ท่าน รอบที่ 2

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและค่าพีซีอินเทอร์ควอเตอร์จากกรอบการสอบถาม

กิจกรรม/รายวิชา	สัปดาห์ที่ 1	สัปดาห์ที่ 2	สัปดาห์ที่ 3	สัปดาห์ที่ 4	สัปดาห์ที่ 5	สัปดาห์ที่ 6	สัปดาห์ที่ 7	สัปดาห์ที่ 8	สัปดาห์ที่ 9	สัปดาห์ที่ 10	สัปดาห์ที่ 11	สัปดาห์ที่ 12	สัปดาห์ที่ 13	สัปดาห์ที่ 14	สัปดาห์ที่ 15	สัปดาห์ที่ 16	สัปดาห์ที่ 17	สัปดาห์ที่ 18	สัปดาห์ที่ 19	สัปดาห์ที่ 20
สัปดาห์ที่ 1	3	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4
สัปดาห์ที่ 2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
สัปดาห์ที่ 3	3	4	4	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
สัปดาห์ที่ 4	3	4	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
สัปดาห์ที่ 5	3	4	2	4	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4
สัปดาห์ที่ 6	3	4	3	3	4	4	4	3	4	4	3	3	4	4	4	4	3	4	4	4
สัปดาห์ที่ 7	3	4	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
สัปดาห์ที่ 8	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	2	4	4	4	3	4	4	4
สัปดาห์ที่ 9	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4
สัปดาห์ที่ 10	3	4	4	4	4	3	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3

ผลการประเมิน	ข้อ 1	ข้อ 2	ข้อ 3	ข้อ 4	ข้อ 5	ข้อ 6	ข้อ 7	ข้อ 8	ข้อ 9	ข้อ 10	ข้อ 11	ข้อ 12	ข้อ 13	ข้อ 14	ข้อ 15	ข้อ 16	ข้อ 17	ข้อ 18	ข้อ 19	ข้อ 20
รวมทั้งหมด	ข้อ 1	ข้อ 2	ข้อ 3	ข้อ 4	ข้อ 5	ข้อ 6	ข้อ 7	ข้อ 8	ข้อ 9	ข้อ 10	ข้อ 11	ข้อ 12	ข้อ 13	ข้อ 14	ข้อ 15	ข้อ 16	ข้อ 17	ข้อ 18	ข้อ 19	ข้อ 20
ตัวบ่งชี้ที่ 1	3	4	4	3	4	3	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 2	3	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 3	3	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4
ตัวบ่งชี้ที่ 4	3	3	2	3	4	4	3	3	3	4	3	3	3	3	3	4	4	4	3	4
ตัวบ่งชี้ที่ 5	3	4	3	3	3	3	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 6	2	4	2	4	4	4	3	4	4	3	4	4	4	3	4	3	4	4	3	4
ตัวบ่งชี้ที่ 7	3	4	3	3	4	4	3	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	3	3
ตัวบ่งชี้ที่ 8	4	2	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 9	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3
ตัวบ่งชี้ที่ 10	3	2	2	3	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3

ลำดับที่	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยมศึกษา (Mnd)	Q ₁	Q ₃	IQR (Q ₃ -Q ₁)
1	3.91	3.61	4.20	0.59
2	3.82	3.45	4.16	0.71
3	3.82	3.45	4.16	0.71
4	3.87	3.55	4.18	0.63
5	3.71	3.13	4.10	0.98
6	3.36	2.93	3.91	0.97
7	3.94	3.36	4.22	0.56
8	3.77	3.25	4.13	0.88
9	3.87	3.55	4.18	0.63
10	3.64	3.09	4.107	0.97
11	3.71	3.13	4.10	0.98
12	3.82	3.45	4.16	0.71
13	3.91	3.61	4.20	0.59

ตัวบ่งชี้	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยฐาน (Mnd)	Q ₂	Q ₃	IQR (Q ₃ -Q ₁)
14	3.11	3.45	2.77	0.68
15	3.55	4.03	3.03	1.00
16	3.33	3.91	2.81	1.10
17	3.55	4.03	3.03	1.00
18	3.77	4.13	3.19	0.95
19	3.82	4.16	3.45	0.71
20	3.33	3.91	2.81	1.10
21	3.22	3.82	2.69	1.13
22	3.71	4.10	3.13	0.98
23	3.97	4.24	3.71	0.53
24	3.91	4.20	3.61	0.59
25	3.64	4.07	3.09	0.97
26	3.77	4.13	3.25	0.88

ตัวอย่างที่ดี	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยฐาน (Mnd)			IQR (Q ₃ -Q ₁)
27	3.71	4.10	3.05	1.05
28	3.44	3.97	2.84	1.13
29	3.33	3.91	2.81	1.10
30	3.64	4.07	3.04	1.03
31	3.44	3.97	2.84	1.13
32	3.77	4.13	3.25	0.88
33	3.35	3.91	2.88	1.03
34	3.77	4.13	3.29	0.84
35	3.82	4.16	3.25	0.71
36	3.87	4.18	3.55	0.63
37	3.82	4.16	3.25	0.71
38	3.64	4.07	3.09	0.97
39	3.64	4.07	3.09	0.97

ตัวบ่งชี้	ผลการวิเคราะห์			
	มัธยมศึกษา (Mnd)	Q ₁	Q ₃	IQR (Q ₃ -Q ₁)
40	3.64	4.07	5.07	1.03
41	3.87	4.18	4.86	0.63
42	3.64	4.07	4.80	0.97
43	3.77	4.13	4.89	0.95
44	3.94	4.22	4.86	0.56
45	3.94	4.22	4.86	0.56
46	3.94	4.22	4.86	0.56
47	3.77	4.13	4.89	0.95
48	3.77	4.13	4.89	0.84
49	3.71	4.10	4.83	0.98
50	3.44	3.97	4.92	1.06

อภิธานศัพท์พุทธธรรม

ในรายงานการวิจัย การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมที่สำคัญที่ยึดแนวอธิบายของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ตาม
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ 12 พ.ศ. 2546 อธิบายพอสังเขปดังนี้

1.ธุระ 2 หน้าที่การงานที่พึงกระทำ, กิจในพระศาสนา - Dhura: burden; task;
business: responsibility in the Dispensation

1.1 คันถธุระ (ธุระฝ่ายคัมภีร์, กิจด้านการเล่าเรียน - Gantha-bhura: burden of
study; task of learning)

1.2 วิปัสสนาธุระ (ธุระฝ่ายเจริญวิปัสสนา, กิจด้านการบำเพ็ญภาวนา หรือเจริญ
กรรมฐาน อันรวมถึงสมณะที่เป็นเบื้องต้น ซึ่งเรียกรวมเข้าไว้ด้วยโดยฐานมีวิปัสสนาเป็นส่วนสำคัญ
และคลุมยอด - Vipassana-dura: burden of insight development; task of meditation
practice)

(พระไตรปิฎก เล่ม 1 หน้า 7)

2.ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2 ทางเกิดแห่งแนวความคิดที่ถูกต้อง, ต้นทางของปัญญา
และความดีงามทั้งปวง - Sammaditthi-paccaya: sources of conditions for the arising
of right view.

2.1 ปรโตโฆสะ (เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟัง
คำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ทั้งคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะ
การสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร - Paratoghosa: another's utterance;
inducement by others; hearing of learning from others)

2.2 โยนิโสมนสิการ (การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจ
โดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ
หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย -
Yonisomanasikara: reasoned attention; systematic attention; genetical reflection;
analytical reflection)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 หน้า 539)

3.ภาวนา 4 การเจริญ, การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา -

Bhavana: growth; cultivation; training; development

3.1 กายภาวนา (การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับ
เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็น
คุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับ
สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ - Kaya-bhavana: physical development)

3.2 สิลภาวนา (การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ใน
ระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน
- Silabhavana: moral development)

3.3 จิตตภาวนา (การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง
เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ชยันทันเพียร อดทน มี
สมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น - Citta-bhavana: cultivation of the heart;
emotional development)

3.4 ปัญญาภาวนา (การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา
ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้
เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วย
ปัญญา - panna-bhavana: cultivation of wisdom; intellectual development; wisdom
development)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 หน้า 117)

4.วิมุตติ 2 ความหลุดพ้น - Vimutti: deliverance; liberation; freedom

4.1 เจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นแห่งชีวิต, ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการฝึกจิต,
ความหลุดพ้นแห่งจิตจากราคะ ด้วยกำลังแห่งสมาธิ - Cetovimutti: deliverance of mind;
liberation by concentration

4.2 ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยปัญญา, ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการเจริญ
ปัญญา, ความหลุดพ้นแห่งจิตจากอวิชชา ด้วยปัญญาที่รู้เห็นตามเป็นจริง - Pannavimutti:
deliverance through insight; liberation through wisdom

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 หน้า 78)

5.สัจจะ 2 (ความจริง – Sacca: truth)

5.1 สมมติสัจจะ (ความจริงโดยสมมติ, ความจริงที่ขึ้นต่อการยอมรับของคน, ความจริงที่ถือตามความกำหนดหมายตกลงกันไว้ของชาวโลก เช่นว่า คน สัตว์ โต๊ะ หนังสือ เป็นต้น – Sammati-sacca: conventional truth)

5.2 ปรมาตตสัจจะ (ความจริงโดยปรมาตต, ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นต่อการยอมรับของคน, ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะและเท่าที่จะกล่าวถึงได้ เช่นว่า รูป นาม เวทนา จิต เจตสิก เป็นต้น – Paramattha-sacca: absolute truth)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 1 หน้า 100)

6.ศาสน์ หรือ ศาสนา 2 (คำสอน – Sasana: teaching; dispensation)

6.1 ปริยัติศาสนา คำสอนฝ่ายปริยัติ, คำสอนอันจะต้องเล่าเรียนหรือจะต้องซ้ำของ ได้แก่ สุตตะ เคยยะ ฯลฯ เวทลละ (– pariyatti-sasana: teaching to be studied or mastered; textual or scriptural teaching; dispensation as text)

6.2 ปฏิบัติศาสนา คำสอนฝ่ายปฏิบัติ, คำสอนที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ สัมมาปฏิบัติ อนุโลมปฏิบัติ อัจฉนิกปฏิบัติ (ปฏิบัติที่ไม่ขัดขวาง) อันวัตตปฏิบัติ (ปฏิบัติที่เป็นไปตามความมุ่งหมาย) ธรรมานุวัตรปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมถูกหลัก) กล่าวคือ การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์, ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย โภชนะมัตตัตถุญญตา ชาติยานุโยค สติสัมปชัญญะ, สติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7, มรรคมีองค์ 8 – patipatti-sasana: teaching to be practised; practical teaching; dispensation as practice) ที่เป็นสำคัญในหมวดนี้ ก็คือ โพธิปักขิยธรรม 37.

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 29 หน้า 175)

7.โกศล 3 ความฉลาด, ความเชี่ยวชาญ – Kosalla: skill; proficiency

7.1 อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ, รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ

7.1.1 ayakosalla: proficiency as to gain or progress

7.2 อปายโกศล ความฉลาดในความเสื่อม, รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม

7.1.2 Apayakosalla: proficiency as to loss or regress

7.3 อุปายโกศล ความฉลาดในอุบาย, รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้

สำเร็จ - Upayakosalla: proficiency as to means and methods

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 หน้า 231)

8.ญาณ 3 ความหยั่งรู้, ปริชาหยั่งรู้ - Nana: insight; knowledge

8.1 อดีตังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต, รู้อดีตและสวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

8.1.1 Attamsa-nana: insight into the past; knowledge of the past

8.2 อนาคตังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต, รู้อนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

8.2.1 Anagatamsa-nana: insight into the future; knowledge of the future

8.3 ปัจจุบันนังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน, รู้ปัจจุบัน กำหนดได้ถึงองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องที่เป็นไปอยู่ - Paccupannamsa-nana: insight into the present; knowledge of the present

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 หน้า 292)

9.ตัณหา 3 ความทะยานอยาก - Tanha: craving

9.1 กามตัณหา ความทะยานอยากในกาม, ความอยากได้กามคุณ คือสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้งห้า - Kama-tanha: craving for sensual pleasures; sensual craving

9.2 ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ, ความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป, ความใคร่อยากที่ประกอบด้วยภวทวิฏฐิหรือสัสสตทวิฏฐิ - Bhava-tanha: craving for existence

9.3 วิภวตัณหา ความทะยานอยากในวิภพ, ความอยากในความพรากผันไปแห่งตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่ปรารถนา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ความใคร่อยากที่ประกอบด้วยวิภวทวิฏฐิหรืออุจเจททวิฏฐิ - Vibhava-tanha: craving for non-existence; craving for self-annihilation

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 22 หน้า 494 และเล่มที่ 35 หน้า 194)

10. ไตรลักษณ์ ลักษณะ 3, อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย 3 อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมัน - Tilakkhana: the Three Characteristics

10.1 อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง - Aniccata: impermanence; transiency

10.2 ทุกขตา ความเป็นทุกข์ - Dukkata: state of suffering or being oppressed

10.3 อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน - Anattata: soullessness; state of being not self

10.3.1 ลักษณะเหล่านี้มี 3 อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์

10.3.2 ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้ มีแก่ธรรมที่เป็นสังขตะคือสังขารทั้งปวง เป็นสามัญเดิมอกัน จึงเรียกว่า สามัญลักษณ์ หรือ สามัญลักษณ์ (Samanna-lakkhana: the Common Characteristics) (ไม่สามัญแก่ธรรมที่เป็นอสังขตะ อันได้แก่วິสังขาร ซึ่งมีเฉพาะลักษณะที่ 3 คือ อนัตตาอย่างเดียว ไม่มีลักษณะ 2 อย่างต้น)

10.3.3 ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้ ปรากฏอยู่ตามธรรมดาที่แน่นอน เป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือ ธรรมนิยาม

10.3.4 คำว่า ไตรลักษณ์ ก็ดี สามัญลักษณ์ ก็ดี เกิดขึ้นในยุคอรรถกถา ส่วนในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสแสดงลักษณะ 3 อย่างนี้ไว้ในหลัก ธรรมนิยาม (พระไตรปิฎก เล่มที่ 18 หน้า 1 และเล่มที่ 25 หน้า 51)

11. ปัญญา 3 ความรอบรู้, รู้ทั่ว, เข้าใจ, รู้ซึ่ง - Panna: wisdom; knowledge; understanding

11.1 จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดพิจารณาหาเหตุผล - Cintamaya-panna; wisdom resulting from reflection; knowledge that is thought out

11.2 สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับการเล่าเรียน - Sutamaya-panna: wisdom resulting from study; knowledge that is learned from others

11.3 ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ - Bhavanmaya-panna: wisdom resulting from mental development; knowledge that is gained by development or practice

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 หน้า 231 และเล่มที่ 35 หน้า 438)

12. **สัทธรรม 3** ธรรมอันดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของสัตบุรุษ, หลักหรือแก่นศาสนา –
Saddhamma: good law; true doctrine; doctrine of the good; essential doctrine

12.1 **ปริยัติสัทธรรม** ลัทธรมคือ คำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่
พุทธพจน์ - Pariyatti saddhamma: the true doctrine of study; textual aspect of the
true doctrine; study of the Text Scriptures

12.2 **ปฏิบัติสัทธรรม** ลัทธรมคือ ปฏิปทาอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่
อภฺรฺรํคิภมรรค หรือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา - Patipatti-saddhamma: the true
doctrine of practice; practical aspect of the true doctrine

12.3 **ปฏิเวธสัทธรรม** ลัทธรมคือ ผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ
ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน - Patipatti-saddhamma: the true doctrine of penetration;
realizable or attainable aspect of the true doctrine

12.4 ข้อ 3 คือ ปฏิเวธสัทธรรม บางแห่งเรียก อธิคมสัทธรรม มีความหมาย
อย่างเดียวกัน

(พรไตรปิฎกเล่มที่ 3 หน้า 523)

13. **สิกขา 3 หรือ ไตรสิกขา** ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา
คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ
พระนิพพาน - Sikkha; the Threefold Learning; the Threefold Training

13.1 **อธิศีลสิกขา** สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความ
ประพฤติอย่างสูง - Adhisīla-sikkha: training in higher morality

13.2 **อธิจิตตสิกขา** สิกขาคือ จิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิด
คุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง - Adhicitta-sikkha: training in higher mentality

13.3 **อธิปัญญาสิกขา** สิกขาคือ ปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา
เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง - Adhipanna-sikkha: training in higher wisdom

เรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา morality, concentration and wisdom

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 หน้า 231 และเล่มที่ 20 หน้า 294)

14. อัตตะ หรือ อรรถ 3 ประโยชน์, ผลที่มุ่งหมาย, จุดหมาย, ความหมาย -

Attha: benefit; advantage; welfare; aim; goal; meaning

14.1 ทิฏฐธัมมิกัตตะ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น -

Dittha-dhammikattha: benefits obtainable here and now; the good to be won in this life; temporal welfare

14.2 สัมปรายิกัตตะ ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป - Samparayikattha: the good to be won in the life to come; spiritual welfare

14.3 ปรมัตตะ ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน -

Paramattha: the highest good; final goal, i.e. Nibana

อัตตะ 3 หมวดนี้ ในพระสูตรทั่วไปมักแสดงเฉพาะข้อ 1 และข้อ 2 โดยให้ข้อ 2 มีความหมายครอบคลุมถึง ข้อ 3 ด้วย บางแห่งก็กล่าวถึงปรมัตตะไว้ต่างหากโดยเฉพาะ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 29 หน้า 205 และเล่มที่ 30 หน้า 333)

15. อัตตะ หรือ อรรถ 3 ประโยชน์, ผลที่มุ่งหมาย - Attha: benefit;

advantage; gain; welfare

15.1 อัตตัตตะ ประโยชน์ตน - Attattha: gain for oneself; one's own

welfare

15.2 ปรัตตะ ประโยชน์ผู้อื่น - Parattha: gain for others; others' welfare

15.3 อุภยัตตะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย - Ubhayattha: gain both for oneself and for others; welfare both of oneself and all others

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 16 หน้า 35 , เล่มที่ 20 หน้า 10 และเล่มที่ 22 หน้า 72)

16. อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน 3 ลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้

คำสอนของพระองค์ควรแก่การประพฤติปฏิบัติตาม และทำให้เหล่าสาวกเกิดความมั่นใจเคารพเลื่อมใสในพระองค์อย่างแท้จริง - Buddha-dhammadesana: the three aspects of the Buddha's teaching; the Buddha's manners of teaching

16.1 อภิธมฺมทสนา ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง , ทรงรู้ยิ่งเห็นจริงเอง แล้วจึงทรงสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้ยิ่งจริงตาม ในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง - Abhinna-dhammadesana: Having himself fully comprehended, he teaches others for the full comprehending of what should be fully comprehended; teaching with full comprehension

16.2 สนิทานธมฺมทสนา ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล, ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ไม่เลื่อนลอย – Sanidana-dhammadesana: He teaches the doctrine that has a causal basis; teaching in terms of or with reference to causality

16.3 สปปาฏิหาริยธมฺมทสนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัศจรรย์, ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์ - Sappatihariya-dhammadesana: He teaches the doctrine that is wondrous as to its convincing power and practicality; teaching in such a way as to be convincing and practical

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 13 หน้า 322 และเล่มที่ 20 หน้า 356)

17. จักร 4 ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดุลลันนารถไปสู่ที่หมาย - Cakka: virtues wheeling one to prosperity

17.1 ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม - Patirupadesavasa: living in a suitable region; good or favourable environment

17.2 สปปุริสุปัสสยะ สมาคมกับสัตบุรุษ - Sappurisupassaya: association with good people

17.3 อตฺตสัมมาปณฺธิ ตั้งตนไว้ชอบ, ตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง - Attasamma-panidhi: setting oneself in the right course; aspiring and directing oneself in the right way

17.4 ปุพเพกตปุญฺญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว , มีพื้นเดิมดี, ได้สร้างสมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น - Pubbekatapunnata: having formerly done meritorious deeds; to have prepared oneself with good background

ธรรม 4 ข้อนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พหุการธรรม คือ ธรรมมีอุปการะมาก virtues of great assistance เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต บรรลุความงอกงามไพบูลย์

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 21 หน้า 41 และเล่มที่ 11 หน้า 293)

18. ปฏิสัมภิทา 4 ปัญญาแตกฉาน - Patisambhida: analytic insight; penetration insight; discrimination

18.1 อัตตปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ, ปรีชาแจ้งในความหมาย, เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล - Attha-patisambhida: discrimination of meanings; analytic insight of consequence

18.2 ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม, ปรีชาแจ้งในหลัก, เห็นอรรถาธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ - Dhamma-patisambhida: discrimination of ideas; analytic insight of origin

18.3 นิรุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ, ปรีชาแจ้งในภาษา, รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่าง ๆ เข้าใจในคำพูดที่แจ่มแจ้งให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ - Nirutti-patisambhida: discrimination of language; analytic insight of philology

18.4 ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ, ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ, มีไหวพริบ ชี้แจงในความรู้ที่มีอยู่ เหาะมาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สละเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์ - Patibhāṇa-patisambhida: discrimination of sagacity; analytic insight of ready wit; initiative, creative and applicative insight

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 21 หน้า 216 ,เล่มที่ 31 หน้า 175 และเล่มที่ 36 หน้า 400)

19. ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี 4 การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมิกถา หรือการสอนทั่วไป ซึ่งมีไพเราะที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีโดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ 4 ประการ - Desanavidhi: the Buddha's style or manner of teaching

19.1 สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและ แสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูมมือไปดูเห็น กับ
ตา- Sandassana: elucidation and verification

19.2 สมาทปนา ช่วยใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ทราบซึ่งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ - Samadapana: incitement to take upon oneself; inspiration towards the goal

19.3 เตชนา ใ้ใจให้อาหาญแกลั้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก - Samuttejana: urging; encouragement; animation; filling with enthusiasm

19.4 สัมปหังสนา ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจเข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ - Sampahamsana: gladdening; exhilaration; filling with delight and joy

วิปลาส มี 3 ระดับ คือ

1. สัญญาวิปลาส สัญญาคลาดเคลื่อน, หมายถึงผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนตกใจเห็นเชือกเป็นงู - Sanna-vipallasa: distortion of perception

2. จิตตวิปลาส จิตคลาดเคลื่อน, ความคิดผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนบ้าคิดเอาหญ้าเป็นอาหาร - Citta-vipallasa: distortion of thought

3. ทิฏฐิวิปลาส ทิฏฐิคลาดเคลื่อน, ความเห็นผิดพลาดจากความเป็นจริง โดยเฉพาะเชื่อถือไปตามสัญญาวิปลาส หรือจิตตวิปลาสนั้น เช่น มีสัญญาวิปลาสเห็นเชือกเป็นงู แล้วเกิดทิฏฐิวิปลาส เชื่อหรือลงความเห็นว่าที่บริเวณนั้นมีงูชุม หรือมีจิตตวิปลาสว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นต้องมีผู้สร้าง จึงเกิดทิฏฐิวิปลาสว่า แผ่นดินไหวเพราะเทพเจ้าบันดาล - Ditthi-vipallasa: distortion of views

วิปลาส 3 ระดับนี้ ที่เป็นพื้นฐาน เป็นไปใน 4 ด้าน คือ

1. วิปลาสในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง to regard what is impermanent as permanent

2. วิปลาสในสิ่งที่ทุกข์ ว่าเป็นสุข to regard what is painful as pleasant

3.วิปัสสนาในสิ่งที่ไม่เป็นตัวตน ว่าเป็นตัวตน to regard what is non-self as a self

4.วิปัสสนาในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม to regard what is foul as beautiful
(พระไตรปิฎกเล่มที่ 4 หน้า 66)

20. วุฒิ หรือ วุฑฒิธรรม 4 ธรรมเป็นเครื่องเจริญ, คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญ
งอกงาม - Vuddhi-dhamma: virtues conducive to growth

20.1 สัมปยุตตสังเสวะ (เสวนาสัตบุรุษ, คบหาท่านผู้ทรงธรรมทรงปัญญาเป็น
กัลยาณมิตร - Suppurisasamseva: association with good and wise persons)

20.2 สัทธัมมัสสวนะ (สดับสัทธรรม, ใส่ใจเล่าเรียนฟังอ่านหาความรู้ให้ได้ธรรมที่
แท้ - Saddhammassavana: hearing the good teaching)

20.3 โยนิโสมนสิการ (ทำในใจโดยแยบคาย, รู้จักคิดพิจารณาหาเหตุผลโดยถูกวิธี
- Yonisomanasikara: analytical reflection; wise attention)

20.4 ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมถูกต้องหลัก
ให้ธรรมย่อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน,
ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม - Dhammanudhammapatipatti: practice in accord with the
Dhamma, i.e. in such a systematic way that all levels and aspects of the
Dhamma are in accord as regards their respective purposes; living in conformity
with the Dhamma)

20.5 ธรรมหมวดนี้ในบาลีที่มา เรียกว่า ธรรมที่เป็น ไปเพื่อปัญญาวุฒิ (ปัญญา
วุฒิธรรม) คือ เพื่อความเจริญงอกงามแห่งปัญญา (Pannavuddhi: virtues conducive to
growth in wisdom)

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 หน้า 332)

21. สัมปชัญญะ 4 (ความรู้ตัว, ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความรู้ชัด, ความรู้ทั่วชัด,
ความตระหนัก - Sampajanna: clear comprehension; clarity of consciousness;
awareness)

21.1 สาทถกสัมปชัญญะ (รู้ชัดว่ามีประโยชน์ หรือตระหนักในจุดหมาย คือ รู้ตัวตระหนักชัดว่าสิ่งที่กระทำนั้นมีประโยชน์ตามความมุ่งหมายอย่างไรหรือไม่ หรือว่าจะไรควรเป็นจุดหมายของการกระทำนั้น เช่น ผู้เจริญกรรมฐาน เมื่อจะไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง มิใช่สักว่ารู้สึกหรือนึกขึ้นมาว่าจะไป ก็ไป แต่ตระหนักว่าเมื่อไปแล้วจะได้ปิติสุขหรือความสงบใจ ช่วยให้เกิดความเจริญโดยธรรม จึงไป โดยสาระคือ ความรู้ตระหนักที่จะเลือกทำสิ่งที่ตรงกับวัตถุประสงค์หรืออำนวยการประโยชน์ที่มุ่งหมาย - Sattthaka-sampajanna: clear comprehension of purpose)

21.2 สัมปายสัมปชัญญะ (รู้ชัดว่าเป็นสัมปายะ หรือตระหนักในความเหมาะสม เกื้อกูล คือรู้ตัวตระหนักชัดว่าสิ่งของนั้น การกระทำนั้น ที่ที่จะไปนั้นเหมาะสมกับตน เกื้อกูลแก่สุขภาพ แก่กิจเกื้อต่อการสละละลดแห่งอกุศลธรรมและการเกิดขึ้นเจริญองงามแห่งกุศลธรรม จึงใช้ จึงทำ จึงไป หรือเลือกให้เหมาะ เช่น ภิกษุใช้จีวรที่เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศและเหมาะกับภาวะของตนที่เป็นสมณะ ผู้เจริญกรรมฐานจะไปฟังธรรมอันมีประโยชน์ในที่ชุมนุมใหญ่ แต่รู้ว่ามีความผิดซึ่งเป็นอันตรายต่อกรรมฐาน ก็ไม่ไป โดยสาระคือ ความรู้ตระหนักที่จะเลือกทำแต่สิ่งที่เหมาะสมบายเอื้อต่อกาย จิต ชีวิต กิจ พื้นภูมิ และภาวะของตน - Sappaya - clear comprehension of suitability)

21.3 โจรสัมปชัญญะ (รู้ชัดว่าเป็นโจจร หรือตระหนักในแดนงานของตน คือ รู้ตัวตระหนักชัดอยู่ตลอดเวลาถึงสิ่งที่ เป็นกิจ หน้าที่ เป็นตัวงาน เป็นจุดของเรื่องที่ตนกระทำ ไม่ว่าจะไปไหนหรือทำอะไรอื่น ก็รู้ตระหนักอยู่ ไม่ปล่อยให้เลื่อนหายไป มิใช่ว่าพอทำอะไรอื่นหรือไปพบกับสิ่งอื่นเรื่องอื่นก็เคลิดเพริดไปกับสิ่งนั้นเรื่องนั้น เป็นนกบินไม่กลับรัง โดยเฉพาะการไม่ทิ้งอารมณ์กรรมฐาน ซึ่งรวมถึงการบำเพ็ญจิตภาวนาและปัญญาภาวนาในกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตประจำวัน โดยสาระคือ ความรู้ตระหนักที่จะคุมกายและจิตไว้ให้อยู่ในกิจ ในประเด็น หรือแดนงานของตน ไม่ให้แว่ เกล็ด เลื่อนลอย หรือหลงลืมไปเสีย - Gocara : clear comprehension of the domain)

21.4 อสัมโมหสัมปชัญญะ (รู้ชัดว่าไม่หลง หรือตระหนักในตัวเนื้อหาสาระ ไม่หลงไหลพัวพันเพื่อน คือ เมื่อไปไหน ทำอะไร ก็รู้ตัวตระหนักชัดในการเคลื่อนไหว หรือในการกระทำนั้น และในสิ่งที่กระทำนั้น ไม่หลง ไม่สับสนลงอะจะพัวพันเพื่อน เข้าใจล่วงตลอดไปถึงตัวสภาวะในการกระทำที่เป็นไปอยู่นั้น ว่าเป็นเพียงการประชุมกันขององค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ ประสานหนุนเนื่องกันขึ้นมาให้ปรากฏเป็นอย่างนั้น หรือสำเร็จกิจนั้น ๆ รู้ทันสมมติ ไม่หลงสภาวะ เช่น ยึดเห็นเป็นตัวตน โดยสาระคือ ความรู้ตระหนัก ในเรื่องราว เนื้อหา สาระ และสภาวะของสิ่งที่ตนเกี่ยวข้องหรือกระทำอยู่นั้น ตามที่เป็นจริงโดยสมมติสัจจะ หรือตลอดถึงโดยปรมัตถสัจจะ

มิใช่พรตพราวทำไป หรือสักว่าทำ มิใช่ทำอย่างมงามไม่รู้เรื่อง และไม่ถูกหลอกให้ลุ่มหลง หรือ
เข้าใจผิดไปเสียด้วยความพรัมัว หรือด้วยลักษณะอาการภายนอกที่ยั่วยุ หรือเฝ้าชวน เป็นต้น -
Asammoha : clear comprehension of non-delusion, or of reality)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 1 หน้า 451)

22. อริยสัจ 4 (ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้ผู้
เข้าถึงกลายเป็นอริยะ - Ariyasacca: The Four Noble Truths)

22.1 ทุกข์ (ความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก, สภาพที่บีบคั้น ชัดแจ้ง บกพร่อง
ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การ
ประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า
อุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์ - Dukkha: suffering; unsatisfactoriness)

22.2 ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 คือ
กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา - Dukkha-samudaya: the cause of suffering;
origin of suffering)

22.3 ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อ
กำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกย้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ
คือ นิพพาน - Dukkha-nirodha: the cessation of suffering; extinction of suffering)

22.4 ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึง
ความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า
"ทางสายกลาง" มรรคมีองค์ 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา - Dukkha-
nirodhagamini patipada: the path leading to the cessation of suffering)

อริยสัจ 4 นี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (Dukkha, Samudaya, Nirodha, Magga); การแสดงอริยสัจ 4 นี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามุกกัสมิ
การธรรมเทศนา แปลตามอรรถกถาว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงหยิบยกขึ้นถือเอาไว้ด้วย
พระองค์เอง คือ ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ (=ตรัสรู้เอง) ไม่สาธุการณะแก่ผู้อื่น (แต่ตามที่
อธิบายกันมา มักแปลว่า "พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่ต้องปรารภ
คำถามหรือการทูลขอรับรองของผู้ฟัง อย่างการแสดงธรรมเรื่องอื่น ๆ" ความจริงจะแปลว่า "พระ
ธรรมเทศนาขั้นสุดยอด" ก็ได้ ซึ่งสมกับเป็นเรื่องที่ทรงแสดงท้ายสุดต่อจาก อนุป/หพิภภา 5

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 หน้า 18 ,เล่มที่ 19 หน้า 528 และเล่มที่ 35 หน้า 127)

23. อิทธิบาท 4 (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย - Iddhipada: path of accomplishment; basis for success)

23.1 ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนา จะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป - Chanda: will; zeal; aspiration)

23.2 วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย - Viriya: energy; effort; exertion; perseverance)

23.3 จิตตะ (ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ - Citta: thoughtfulness; active thought; dedication)

23.4 วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น - Vimamsa: investigation; examination; reasoning; testing)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 หน้า 233 และเล่มที่ 35 หน้า 292)

24. พละ 5 หรือ อินทรีย์ 5 (ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน - Indriya: controlling faculty)

24.1 สัทธา (ความเชื่อ - Saddha: confidence)

24.2 วิริยะ (ความเพียร - Viriya: energy; effort)

24.3 สติ (ความระลึกได้ - Sati: mindfulness)

24.4 สมาธิ (ความตั้งจิตมั่น - Samadhi: concentration)

24.5 ปัญญา (ความรู้ทั่วชัด - Panna: wisdom; understanding)

หมวดธรรมนี้เรียกอย่างหนึ่งว่า พละ 5 ที่เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่าเป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความไว้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ ส่วนที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่าง ๆ ของตน คือ เป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไว้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 17 หน้า 256 – 271)

25. **ขันธ 5 หรือ เบญจขันธ** (กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกัน
เข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา-เขา เป็นต้น ส่วนประกอบห้า
อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต - Panca-khandha: the Five Groups of Existence; Five
Aggregates)

25.1 **รูปขันธ** (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ
ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ -
Rupa-khandha: corporeality)

25.2 **เวทนาขันธ** (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์, ความรู้สึก สุข
ทุกข์ หรือเฉย ๆ - Vedana-khandha: feeling; sensation)

25.3 **สัญญาขันธ** (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้น ๆ
ได้, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ 6 เช่นว่า ขาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น - Sanna-
khandha: perception)

25.4 **สังขารขันธ** (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว
หรือเป็นกลาง ๆ, คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็น
กุศล อกุศล อัปยาการ - Sankhara-khandha: mental formations; volitional activities)

25.5 **วิญญาณขันธ** (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้
อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ 6 - Vinnan-
khandha: consciousness)

ขันธ 5 นี้ ย่อลงมาเป็น 2 คือ นาม และรูป; รูปขันธจัดเป็นรูป, 4 ขันธนอกนั้น
เป็นนามอีกอย่างหนึ่ง จัดเข้าไปปรมัตถธรรม 4: วิญญาณขันธเป็น จิต, เวทนาขันธ สัญญาขันธ
และสังขารขันธ เป็น เจตสิก, รูปขันธ เป็น รูป. ส่วน นิพพาน เป็นขันธวิมุติ คือ พ้นจากขันธ
5

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 17 หน้า 58 และเล่มที่ 35 หน้า 1)

26. **พหุสูตมืองค์ 5** (คุณสมบัติที่ทำให้ควรได้รับชื่อว่าเป็นพหุสูต คือ ผู้ได้เรียนรู้มาก
หรือ คงแก่เรียน - Bahussutanga: qualities of a learned person)

26.1 **พหุสุตตา** (ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก - Bahussuta: having
or learned many ideas)

26.2 **ธตา** (จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ - Dhata:
having retained or remembered them)

26.3 วจสา ปริจิตา (คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องจัด
เจน - Vacasa paricita: having frequently precised them verbally; having
consolidated them by word of mouth)

26.4 มนसानุเปกขิตา (เพ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด
ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด - Manasanupekkhita: having looked over them with the
mind)

26.5 ทิฏฐิยา สุปฏิวฑฐา (พบได้ด้วยทฤษฎี หรือแทงตลอดดีด้วยปัญญา ทั้งในแง่
ความและเหตุผล - Ditthiya supatividdha: having thoroughly penetrated them by
view)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 22 หน้า 129)

27. กัลยาณมิตรธรรม 7 (องค์คุณของกัลยาณมิตร, คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตร
แท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตร
ประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ - Kalyanamitta-dhamma: qualities of a good friend)

27.1 ปิโย (น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไป
ปรึกษาได้ตาม - Piyo: lovable; endearing)

27.2 ครุ (น่าเคารพ ในฐานะประพฤติดีสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ
เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย - Garu: esteemable; respectable; venerable)

27.3 ภาวนีโย (น่ารักใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิ
ปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ย
อ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ - Bhavanivo: adorable; cultured: emulable)

27.4 วตฺตา จ (รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร
คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี - Vatta ca: being a counselor)

27.5 วจนกฺขโม (อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม
คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว - Vacanakkhamo: being a patient
listener)

27.6 คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา (แถลงเรื่องลึกลับได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยาก
ซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป - Gambhiranca katham katta: able to
deliver deep discourses or to treat profound subjects)

27.7 โน จฏฺฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล

หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย - No catthane niyojaye: never exhorting groundlessly; not leading or spurring on to a useless end)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 23 หน้า 33)

28. บุพนิมิตแห่งมรรค 7 (ธรรมที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าว่า มรรคมีองค์ 8 ประการอันประเสริฐจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น ดุจแสงอรุณเป็นบุพนิมิตของการที่ดวงอาทิตย์จะอุทัย, แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดี, รุ่งอรุณของการศึกษา - Magguppada-pubbanimitta: a foregoing sign for the arising of the Noble Eightfold Path; precursor of the Noble Path; harbinger of a good life of the life of learning)

28.1 กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร, มีมิตรดี, คบหาคนที่เป็นแหล่งแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี - Kalyanamittata: good company; having a good friend; association with a good and wise person)

28.2 สิลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล, การทำศีลให้ถึงพร้อม, ตั้งตนอยู่ในวินัย และมีความประพฤติทั่วไปดีงาม - Sila – sampada: perfection of morality; accomplishment in discipline and moral conduct)

28.3 จันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยจันทะ, การทำจันทะให้ถึงพร้อม, ความใฝ่ใจอยากจะทำกิจหน้าที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม, ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ - Chanda – sampada: perfection of aspiration; accomplishment in constructive desire)

28.4 อัตตสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยตนที่ฝึกดีแล้ว, การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ ทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา [ที่จะเป็น ภาววิคตคือผู้มีตนอันได้พัฒนาแล้ว] - Atta-sampada : perfection of oneself; accomplishment in self that has been well trained; dedicating oneself to training for the realization of one's full human potential; self – actualization)

28.5 ทิฏฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ, การทำอิฏฐิให้ถึงพร้อม, การตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย - Ditthi-sampada: perfection of view; accomplishment in view; to be established in good and reasoned principles of thought and belief)

28.6 อปปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท, การทำความไม่

ประมาทให้ถึงพร้อม - Appamada-sampada: perfection of heedfulness; accomplishment in diligence)

28.7 โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ, การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม, ความฉลาดคิดแยกคายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้ -

Yonisomanasikara-sampada: perfection of wise reflection; accomplishment in systematic attention)

เมื่อใดธรรมที่เป็นบุพนิมิต 7 ประการนี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดมีในบุคคลแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นอันหวังได้ว่าเขาจักเจริญ พัฒนา ทำให้มาก ซึ่งมรรคมีองค์ 8 ประการอันประเสริฐ คือจักดำเนินก้าวไปในมัชฌิมาปฏิปทา

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 19 หน้า 6 และหน้า 36)

29.โพชฌงค์ 7 (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ - Bojjhanga: enlightenment factors)

29.1 สติ (ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง - Sati: mindfulness)

29.2 ธัมมวิจยะ (ความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม - Dhammavicaya: truth investigation)

29.3 วิริยะ (ความเพียร - vīrya: effort ; energy)

29.4 ปีติ (ความอิ่มใจ - Pīti: zest; rapture)

29.5 ปัสสัทธิ (ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ - Passaddhi: tranquility; calmness)

29.6 สมาธิ (ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ - Samadhi: concentration)

29.7 อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง - Upekkha: equanimity)

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 หน้า 264 เล่มที่ 35 หน้า 306)

30. มรรคมีองค์ 8 หรือ อฏฐังคิกมรรค (เรียกเต็มว่า อริยอฏฐังคิกมรรค แปลว่า “ทางมีองค์แปดประการ อันประเสริฐ” - Atthangika-magga: the Noble Eightfold Path); องค์ 8 ของมรรค (มัคคังคะ – factors or constituents of the Path) มีดังนี้

30.1 สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ 4 หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ

รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจตมุปบาท - Sammaditthi: Right View; Right Understanding)

30.2 สัมมาสังกัปปะ (คำริชชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป์ อพยายามสังกัปป์
อวิหิงสาสังกัปป์ – Sammasankappa: Right Thought)

30.3 สัมมาวาจา (เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจจริต 4 – Sammavaca: Right
Speech)

30.4 สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจจริต 3 - Sammakammanta :
Right Action)

30.5 สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ -
Samma-ajiva: Right Livelihood)

30.6 สัมมาวายามะ (พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน 4 –
Sammavayama: Right Effort)

30.7 สัมมาสติ (ระลึกชอบได้แก่ สติปัฏฐาน - Sammasati: Right
Mindfulness)

30.8 สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4 - Sammasamadhi: Right
Concentration)

องค์ 8 ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น 3 ข้อต้น คือ ข้อ 3, 4, 5 เป็นศีล ข้อ 6,
7, 8 เป็นสมาธิ ข้อ 1, 2 เป็นปัญญา ศึกษา 3; และหมวดธรรมที่อ้างถึงทั้งหมด

มรรคมงคล 8 เป็นอริยสัจ ข้อที่ 4 และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า
“ทางสายกลาง” เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระดับ
ทุกข์ ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค
พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 หน้า 348 เล่มที่ 12 หน้า 123 เล่มที่ 14 หน้า 453 เล่มที่ 35 หน้า 307

31. พุทธคุณ 2 (Buddhaguna: virtues, qualities or attributes of the Buddha)

31.1 อัตตहितสมบัติ (ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วน
พระองค์เองเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว - Attahita-sampatti: to have achieved one's own good;
Accomplishment of one's own welfare) พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็น
เครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นอัครตนาถะ คือ พึ่งตนเองได้

31.2 พรหิตปฏิบัติ (การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น - Parahita-patipatti: practice for the good or welfare of others) พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระกรุณาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้ สำเร็จพุทธกิจ คือ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลกได้

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 1 หน้า 381,246,338)

32. กาลามสูตรกัณขานิยฐาน 10 (หมายถึงวิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย หรือหลักความเชื่อ ที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร Kalamasutta-kankhaniyatthana :how to deal with doubtful matters; advice on how to investigate a doctrine, as contained in the Ka lamasutta)

32.1 มา อนุสฺสเวน (อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา _ Be not led by report)

32.2 มา ปรมุปราย (อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา _ Be not led by tradition)

32.3 มา อิตฺทิกิราย (อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ _ Be not led by hearsay)

32.4 มา ปิฎกสมุปทาเนน (อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ _ Be not led by the authority of texts)

32.5 มา ตกฺกเหตุ (อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรก _ Be not led by mere logic)

32.6 มา นยเหตุ (อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน _ Be not led by inference)

32.7 มา อาการปริวิตกฺเกณ (อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล _ Be not led by considering appearances)

32.8 มา ทิฏฐินิสุตฺตานกฺขณฺติยา (อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พิจารณาแล้ว _ Be not led by the agreement with a considered and approved theory)

32.9 มา ภพฺพรูปตาย (อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ _ Be not led by seeming possibilities)

32.10 มา สมฺมโน โน ครุติ (อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่ามีท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา _ Be not led by the idea, 'This is our teacher')

ต่อเมื่อใคร่รู้เข้าใจด้วยตนว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษเป็นต้นแล้วจึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น

สูตรนี้ในบาลีเรียกว่า เกสปุตติยสูตรที่ชื่อกาลามสูตร เพราะทรงแสดงแก่ชนเผ่ากาลามะ แห่งวรรณะกษัตริย์ ที่ชื่อเกสปุตติยสูตร เพราะพวกกาลามะนั้นเป็นชาวเกสปุตนิคม (พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 หน้า 140 , เล่มที่ 24 หน้า 35 และ เล่มที่ 35 หน้า 454)

33. นาถกรณธรรม 10 (ธรรมอันกระทำที่พึง, ธรรมสร้างที่พึง, คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้ _Nathakarana-dhamma: virtues which make for protection)

33.1 สील (ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์ _sila: good conduct; keeping moral habits)

33.2 พานุสัจ (ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง _Bahusacca: great learning)

33.3 กลุยานมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร, การคบคนดีได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี _Kalyanamittata: good company; association with good people)

33.4 โสวสสุตตา (ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล _Sovacassata: amenability to correction; meekness; easy admonishability)

33.5 กิงกรณียะสุ ทกฺขตา (ความเอาใจใส่ช่วยชวนชวยในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย _Kinkaraniyesu dakkhata: willingness to give a helping hand; diligence and skill in managing all affairs of one's fellows in the community)

33.6 ธมฺมกามตา (ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟังทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาลงทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไป -Dhammakamata: love of truth; to love the Dhamma, beมีความสุข ความเจริญ - Metta: loving-kindness; friendliness)

33.7 วิริยารมฺภา (ความขยันหมั่นเพียร คือเพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแก่วางใจ บากบันก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดธุระ -Viriyarambha :energy;effort:energetic exertion)

33.8 สนฺตปฺปสิ (ความสันโดษ คือยินดีมีความสุขความพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน – Santutthi :Contentment)

33.9 สติ (ความมีสติ รู้จำกำหนดจดจำ ระลึกถึงการที่ทำ คำพูดที่พูดไว้ได้ เป็นอยู่อย่างไม่ประมาท – Sati ; mindfulness;ability to remember what one has done and spoken)

33.10 ญญ (ความมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง – Panna : wisdom:insight)

นาถกรณธรรมนี้ ท่านเรียกว่าเป็นพหุกรรม หรือธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณความดีทั้งหลาย ยังประโยชน์ตนเองและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 หน้า 334 และเล่มที่ 24 หน้า 25)

34. ปฏิจสุมุปบาท มีองค์หรือหัวข้อ แห่งการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึงเกิดมีขึ้น _
Paticcasamuppada; the Dependent Origination; conditioned arising)

34.1 – 2) อวิชชาปัจจุยา สงขาร เพราะอวิชชา เป็นปัจจัย สงขาร จึงมี
(Dependent on Ignorance arise Kamma-Formations.)

34.2 สงขารปัจจุยา วิญญาณ เพราะสงขารเป็นปัจจัย วิญญาณ จึงมี
(Dependent on Kamma-Formations arises Consciousness.)

34.3 วิญญาณปัจจุยา นามรูป เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูป จึงมี
(Dependent on Consciousness arise Mind and Matter.)

34.4 นามรูปปัจจุยา สฬายตน์ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
(Dependent on Mind and Matter arise the Six Sense-Bases.)

34.5 สฬายตน์ปัจจุยา ผัสส เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี (Dependent on the Six Sense-Bases arises Contact.)

34.6 ผัสสปัจจุยา เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา จึงมี (Dependent on Contact arises Feeling.)

34.7 เวทนาปัจจุยา ตณฺหา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณฺหา จึงมี (Dependent on Feeling arises Craving.)

34.8 ตณฺหาปัจจุยา อุปาทาน เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี (Dependent on Craving arises Clinging.)

34.9 อุปาทานปัจจุยา ภโว เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ จึงมี (Dependent on Clinging arises Becoming)

34.10 ภวปัจจัยา ชาติ เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติ จึงมี (Dependent on Becoming arises

34.11 ชาติ ปัจจัยา ชรามรณํ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ จึงมี (Dependent on Birth arise Decay and Death.)

แสดงตามลำดับ จากต้นไปหาปลายอย่างนี้ เรียกว่า อนุโลมเทศนา (teaching in forward order) ถ้าแสดงย้อนกลับจากปลายมาหาต้น ว่า ชรามรณะเป็นต้น มีเพราะชาติเป็นปัจจัย ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย ฯลฯ สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เรียกว่า ปฏิโลมเทศนา (teaching in backward order)

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 4 หน้า 1, เล่มที่ 16 หน้า 1 และเล่มที่ 35 หน้า 185)

35. อายตนะ 12 (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ _
Ayatana: sense-fields; sense-spheres)

35.1 อายตนะภายใน 6 คือ -จักขุ-โสต-ฆานะ-ชีวนา-กาย-มะโน

35.2 อายตนะภายนอก 6 คือ -รูปะ-สัททะ-คันธะ-รสะ-โณรูปพะ-ธรรมารมณ์

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 35 หน้า 85)

36. โพธิปักขิยธรรม 37 (ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค _ Bodhipakkhiya-dhamma: virtues partaking of enlightenment; qualities contributing to or constituting enlightenment; enlightenment states)

36.1 สติปัฏฐาน 4

36.2 สัมมปธาน 4

36.3 อิทธิบาท 4

36.4 อินทริย์ 5

36.5 พละ 5

36.6 โพชฌงค์ 7

36.7 มรรคมรรค 8

โพธิปักขิยธรรมนี้ ตามที่ทั่วไปในพระไตรปิฎก ตรัสไว้เพียงเป็นคำรวม ๆ โดยไม่ได้ระบุชื่อองค์ธรรม นอกจากในสังขตนิคายแห่งพระสุตตันตปิฎกที่มีพุทธพจน์ตรัสระบุไว้ว่า ได้แก่

อินทรี 5 และในคัมภีร์วิภังค์แห่งพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งข้อความว่า โทธิปักขียธรรม ได้แก่ โทษณงค์ 7 ธรรมชุดนี้ เมื่อตรัสระบุชื่อทั้งชุดในพระสูตร ทรงเรียกว่าเป็น อภิญาเทสิตธรรม เช่น คือเป็น อภิญาเทสิตธรรม 37 และในพระอภิธรรม ท่านแสดงไว้ว่าธรรม 37 ประการนี้เป็นสังฆธรรม นอกจากนี้ ธรรม 37 ประการชุดนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นสันติบท คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อการบรรลุสันติ และเป็นเสรีธรรมหรือธรรมเสรี ในพระวินัยปิฎก ท่านแสดงธรรม 37 ประการนี้ไว้เป็นคำจำกัดความของ คำว่า มรรคภาวนา

(พระไตรปิฎกเล่มที่ 3 หน้า 328)

